

STUDIE

Jak strávit exil. Francouzský král Karel X. na Pražském hradě

MILENA LENDEROVÁ – MARTIN HALATA

MILENA LENDEROVÁ – MARTIN HALATA: How to spend one's exile. The French king Charles X at Prague Castle

The study focuses on the Prague exile of the last crowned French king Charles X in 1832–1836. It notices the popularization reflection of the king's stay, which originated in the Czech milieu from the end of the 19th century. It arises from the memoirs of Charles's contemporaries (including members of his exile court, Josef Rudolph of Wartburg, son of the inspector of Prague Castle, etc.), from reports of the Prague Police Directorate, a collection of reports submitted to Chancellor Metternich, from materials on the accommodation and furnishings options of Prague Castle and from the related results of art-historical research of the New Palace of the castle, where the king stayed with his family and a small court. It deals with the king's interaction with the milieu of the Czech lands. Last but not least, it then deals with the upbringing of Charles's grandson Henry, in which František Palacký and Joachime Barrande, among others, participated.

Keywords: French King Charles X – exile – Czech lands 1832–1836 – Prague Castle – New Palace – Joachim Barrande – Marie Caroline de Berry – Marie Josephine Louise Gontaut – Amand d'Hautpoul – François-René Chateaubriand – František Palacký – Josef Rudolf von Wartburg

Osobnost francouzského krále Karla X., který prožil velkou část svého života v exilu, z toho léta 1832–1836 v Praze, nevzbudila – ve srovnání s jinými panovnicemi – významnější zájem ani ve francouzské,¹ natož pak v české historiografii, kde historiky nahradili autoři popularizujících spisů, kteří vytvořili v průběhu necelého století obraz krále a jeho rodiny, zvykající si se vznešenou trpělivostí na podmínky exilu v zemi, o níž před svým pobytem neměli zřejmě ani ponětí. Tento obraz mírně varioval, a ne vždy zcela odpovídal pravdě... O to lákavější je hledání obrazu přesnějšího.

Karel X. byl jediným francouzským králem, který kdy na území Čech pobýval – byť už byl králem bez koruny. Pobyt jeho redukováného dvora na Pražském hradě zaměstnával pražskou policii, občas i vídeňskou vládu, budil pozornost obyvatel Prahy. Rozhodnutí upřít pohled na toto téma podnítilo i několik dalších skutečností. Je to jednak úspěšně pokračující výzkum hlavní rezidenční části Pražského hradu, v jehož zdech se život královské rodiny po téměř čtyři roky odehrával.² Kritickou edicí byly zpřístupněny paměti Josefa Rudolpha z Wartburgu, syna hradního inspektora,³ které na četných místech přinášejí důležité informace o pobytu Karla X. v Praze. A díky pokročilé digitalizaci evropských knihoven bylo možné vyhledat paměti osob, které tvořily součást Karlova pražského dvora, či které mu do Prahy přijely složit hold.⁴ Lze tedy říct, že k pražskému exilu Karla X. se vztahuje řada typologicky rozličných pramenů, které nebyly ještě zcela vytěženy. A nelze vyloučit, že další budou ještě objeveny.

- 1 Naposledy srov. Jean-Paul CLÉMENT, *Charles X: le dernier Bourbon*, Paris 2015. Jde o kvalitní historickou biografii založenou na vytěžení neznámých prací. Skrytá biografie uvádí k exilu Karla X. 39 publikací, včetně vydaných pramenů, srov. J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 533–535.
- 2 Srov. především Martin HALATA – Michal ŠULA – Daniela KARASOVÁ, *Na slunečné straně: Městský trakt Pražského hradu jako habsburské sídlo 1800–1918*, [Praha] 2013. Zde i další literatura.
- 3 Joseph RUDOLPH VON WARTBURG – Martin HALATA – Dagmar LIEBLOVÁ, *Pozdrav ze Schlossbergu*, Praha 2013.
- 4 Pierre-Clément BERARD, *Mon voyage à Prague*, Paris 1833; Amand d'HAUTOUL, *Souvenirs du Général M. Amand D'Hautpoul. Quatre mois à la Cour de Prague: L'éducation du Duc De Bordeaux: 1833–1834*, Paris 1902; *Mémoires de la duchesse de Gontaut, 1773–1836*, Paris 1891; [Guillaume Isidor MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X, ses derniers voyages, sa maladie, sa mort, ses funérailles. Son caractère et ses habitudes à exil*. Des Actes et procès-verbaux relatifs à son décès. Par M. de Montbel, ancien ministre de sa Majesté. Quatrième édition. Paris 2017; Alfred NETTEMENT, *Henry de France ou Histoire des Bourbons de la branche aînée pendant quinze ans d'exil, 1830–1845*. 4ème édition, Paris 1850; Marquis de VILLENEUVE, *Charles X et Louis XIX en exil. Mémoires inédites sur Marquis de Villeneuve, publiés par son arrière-petit-fils*. Paris 1889; nově vydání Paris 2018; Joseph-Alexis WALSH, *Voyage de Prague à Léoben*, Paris 1833.

Poslední francouzský korunovaný král

Ve Francii nepříliš populární král Karel X. se narodil 9. října 1757 ve Versailles jako šesté dítě z osmi potomků dauphina Ludvíka Ferdinanda, syna Ludvíka XV., a jeho druhé manželky Marie Josefy Saské. Jeho bratr, od roku 1774 francouzský král Ludvík XVI., byl popraven v lednu 1793, další z bratří byl jako Ludvík XVIII. prvním panovníkem restaurovaných Bourbonů.

Karel, hrabě z Artois, byl (na rozdíl od svých bratrů) pohledný, sebevědomý, energický a aktivní, stejně jako oni nenáviděl revoluci, republiku i třetí stav. Roku 1773, v šestnácti letech, se oženil s o rok starší Marií Terezou Savojskou, princeznou sardinskou a piemontskou. Z manželství se narodily čtyři děti – dva synové a dvě dcery, poslední příímí potomci francouzských Bourbonů. Obě dcery zemřely již v dětství, Žofie jako třípůlletá, Marie Tereza v šesti měsících věku. Dospělého věku se dožili oba synové. Starší Ludvík Antonín, vévoda z Angoulême, pozdější dauphin (2. srpna 1830 se na 20 minut stane podle následnického práva legitimním francouzským a navarrským králem jako Ludvík XIX.), byl od roku 1799 manželem své sestřence, dcery Ludvíka XVI. a Marie Antoinety, Marie Terezie, zvané Madame Royale, která „neštěstím zhořkla a neblahým manželstvím vyschla“⁵. Mladšího, Karla Ferdinanda, vévodu z Berry, zavraždil v noci z 13. na 14. února 1820 sedlák královských stájí Louis-Pierre Louvel, bonapartista, jenž ambiciózně prohlásil, že chce vyhladit rod Bourbonů.⁶ Podle respektovaného George Dubyho šlo v případě zavražděného vévody o jediného z královské rodiny, „který byl schopen zajistit pokračování dynastie. Tento zločinný akt izolovaného jednotlivce, jenž se časově shodoval s rozvojem revolučního hnutí v Evropě [...], vyděsil politické kruhy a zmařil pětileté snahy o zřízení umírněného ústavního režimu.“⁷ Dne 29. září téhož roku, tedy sedm měsíců na to, porodila ovdovělá vévodkyně z Berry syna, který se v důsledku smrti udalostí, k níž došlo v létě roku 1830, měl stát následníkem trůnu. Na francouzský trůn ale nikdy neusedne. Byl označen za „dítě zázraku“, nejen proto, že zajistil kontinuitu rodu; svou roli sehrála i skutečnost, že se ze šťastného manželství narodila zatím jen jedna dcera, navíc přišla na svět až jako třetí dítě tohoto páru. Prvorozené děvče, stejně jako chlapec, narozený začátkem roku

5 William RITTER, *Praha a kněžna d'Angoulême*, Národní listy 49, 1909, č. 247, ranní vydání, 7. 9. 1909, s. 2.

6 Marc FERRO, *Dějiny Francie*, Praha 2006, s. 203; André MAUROIS, *Chateaubriand*, sv. 2. Praha 1947, s. 102.

7 Georges DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003, s. 459.

1818, zemřeli hned po porodu.⁸ Narození Jindřicha vyvolalo nadšení monarchistů. Jeho matka, Marie Karolína Neapolsko-Sicilská,⁹ sehraje v „českém“ příběhu Karla X. nezanedbatelnou roli.

Vraťme se ale k pádu Bastily, kdy Ludvík XVI. přikázal mladšímu bratrovi, aby opustil Francii. Karel, který odjel hned 16. července 1789, měl tak nejen zachránit kontinuitu rodu, ale především hledat vojenskou pomoc proti revoluci u evropských panovnických domů. Odešel nejprve do Turína, pak do Bruselu, Koblence, měl účast na Pilnitzké deklaraci, pak zamířil na britské ostrovy. Velel protirevolučním armádám, s anglickou pomocí se pokoušel o vylodění ve Vendée... Posléze pobýval v Londýně; do Francie, kam pronikl po boku spojenců, se vrátil roku 1814. V dubnu 1814 byl v Paříži. Po korunovaci svého bratra, Ludvíka XVIII., se stal hlavou „ultras“, těch nejrozhodnějších rojalistů. Napoleonovo úspěšné tažení na Paříž a stodenní vláda zahнала Karla (tentokrát prchal pod jménem vévoda Orleánský) do Lyonu. Za druhé restaurace se věnoval pilně své hlavní zálibě, což byl lov, a z pavilonu de Marsan (část Tuilerijského paláce), kde se scházeli jeho věrní, komplikoval usmiřovací politiku Ludvíka XVIII.

Na trůn usedl po Ludvíkově smrti v září 1824; navzdory očekávání evropské diplomacie¹⁰ i svým prvním vcelku rozumným krokům, se jeho vláda brzy stala řetězcem pochybení a neúspěchů, dokládajících že Karel X. společnost, jíž měl vládnout, rozhodně nepochopil. Marc Ferro, marxistický historik, považuje Karla X. za pomstychtivého pravicového radikála.¹¹ Spisovatel André Maurois je shoví-

8 *Mémoires de la duchesse de Gontaut*, s. 168, 184. Marie Joséphine Louise, vévodkyně de Gontaut, 1773–1857, manželka markýze Charlese Michela de Gontaut-Saint-Blacard, matka dvou dcerdvojcát. Za revoluce v emigraci, po restauraci Bourbonů se vrátila do Francie, stala se dvorní dámou vévodkyně de Berry. Při narození malé Louisy 21. září 1819 byla jmenována její guvernankou, po narození Jindřicha získala titul „vychovatelky královských dětí“, roku 1827 titul vévodkyně. S královskou rodinou byla v exilu, roku 1834 byla náhle z královských služeb propuštěna.

9 Marie Karolína Neapolsko-Sicilská, 1798–1870, sardinská princezna, po sňatku s Karlem Ferdinandem Bourbonským i princezna francouzská a vévodkyně z Berry. Jako vdova se znovu tajně vdala za italského šlechtice Ettore Carla Lucchesi-Palliho. K ní naposledy Claude HILLERIN, *La Duchesse de Berry. Loiseau rebelle des Bourbons*, Flammarion, Paris 2016.

10 Jeho nástup uvítal např. K. Metternich, který ho považoval za výjimečnou osobnost s pevným charakterem, srov. Guillaume de BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France après le congrès de Vienne*. III, *Au temps de Charles X – 1824/1830*, Paris 1971, s. 930. Velmi přátelsky proběhla první audience Metternicha u Karla X. v březnu 1825, tamtéž, s. 960–961. Také Karel se krátce po svém nástupu na trůn o Metternichovi vyjádřil pochvalně, považoval ho, jak alespoň tvrdil, za jednoho ze svých nejlepších a nejpříjemnějších přátel, tamtéž, s. 931; též Sylvie APRILE, *La Révolution inachevée, 1815–1870*, Paris 2010, s. 45–46.

11 M. FERRO, *Dějiny Francie*, s. 204.

vavější – podle něj byl Karel „věrný emigrant a poslušný věřící“ či král „extremistů“.¹²

Korunován byl 29. května 1825 v Remeši – stal se tak posledním korunovaným francouzským králem. Jeho vláda se opírala hlavně o církev a royalisty. Po krátkém liberálním období omezila volební právo, zavedla cenzuru levicového tisku, výrazně odškodnila revoluční aristokratickou emigraci, podřídila univerzity dohledu církve, obnovila právo prvorozenství, zavedla represivní tiskové zákony, „které Chateaubriand, rozhodně žádný radikál, nazval ‚vandalskými‘“.¹³ Úspěšnější byla Karlova zahraniční politika – francouzská invaze do Řecka, zahájená roku 1828, přispěla částečně k nezávislosti této balkánské země; vpád do Alžír v červnu 1830 byl prvním krokem k budování francouzské koloniální říše.

Liberální a republikánská opozice proti králi rychle narůstala. Když 26. července 1830 podepsal tzv. Červencové ordonnance, které zavedly tvrdou cenzuru a omezily svobodu tisku, rozpustily poslaneckou sněmovnu, upravily volební právo a na září 1830 vyhlásily nové volby, Paříž se vzbourila: Tři slavné dny, *Trois glorieuses*, ukončily vládu Karla X. Stavěly se barikády, byla dobyta radnice, vzkříšena Národní garda, v jejímž čele stanul stejně jako v roce 1789 generál La Fayette... Ten na zastrašení Karla X. uspořádal lidovou manifestaci. Vojsko přešlo na stranu povstalců, ke vzpouře se přidali liberální politici a vznikla nová vláda. Na obou stranách umírali lidé. Karel opět situaci neodhadl: odjel na lov. Dne 2. srpna pak abdikoval, nejdřív ve prospěch svého prvorozeného syna, pak svého vnuka, jenž se měl stát Jindřichem V. Krále k tomuto kroku údajně přesvědčil jeden z členů státní rady, Ferdinand de Berthier de Sauvigny, s tím, že dítě jako následník nemůže vzbudit protesty či dokonce nenávisť veřejnosti.¹⁴ Odhad se opět ukázal jako špatný, a tak se Karel uchýlil s rodinou nejprve do Rambouilletu, pak do Cherbourgu, odkud, na palubě dvou amerických plavidel, Great-Britain a Charles-Carrol, odplul s rodinou a redukováným dvorem do Anglie. Za druhou restaurací tak spadla opona...

Ve Francii vznikla konstituční Červencová monarchie s Ludvíkem Filipem Orleánským z mladší větve bourbonského rodu jako králem. Už nikoli králem Francie, ale králem Francouzů. A tak zatímco Karel X. a jeho rodina putovali po Evropě a hledali důstojný azyl, ve Francii bylo živo – trůn krále-občana se kymácel, napadán zprava i zleva, král unikl několika atentátům. Probíhaly procesy s bývalý-

12 A. MAUROIS, *Dějiny Francie*, Praha 1994, s. 318.

13 M. FERRO, *Dějiny Francie*, s. 204; též S. APRILE, *La Révolution inachevée*, s. 48.

14 Guillaume de BERTIER DE SAUVIGNY, *Un type d'ultra-royaliste: le comte Ferdinand de Berthier (1782–1864) et l'énigme de la Congrégation*, [Paris] 1948, s. 470.

mi ministry Karla X., církvi se podařilo zmobilizovat takřka kompaktní masu odpůrců režimu, legitimisté projevovali nespokojenost s „vítězstvím ulice“, rostla nezaměstnanost a dražota.¹⁵ Nepokoje v Paříži byly více než časté a nestabilní vláda si s nimi nevěděla rady.

Karel X., historici a publicisté českých zemí

Českých překladů novějších francouzských odborných prací, týkajících se dějin Francie a zmiňujících krátkou vládu Karla X., jsme se letmo dotkli; v češtině vyšly všechny až v době obnovené demokracie. Starší česká historiografie jako taková problematice posledních Bourbonů pozornost de facto nevěnovala, jen občas reagovala na ediční počiny historiografie francouzské.¹⁶ Základní informace o Karlu X. je možné hledat v jazykově českých encyklopediích. Důkladně zpracované heslo v *Naučném slovníku* redigovaném F. L. Riegrem s králem rozhodně nesympatizuje, autor ani zdroje uvedeny nejsou.¹⁷ Par zdrženlivých řádků Ottova slovníku naučného zdroje sice uvádí, jsou ale výhradně francouzské.¹⁸ Heslo v Masarykově slovníku je stručné, pohled na Karla negativní, zdroje opět uvedeny nejsou.¹⁹ Okrajově zmínil Červencovou revoluci a pobyt Karla X. v Čechách ve svém *Čtení o roce osmačtyřicátém* Eduard Bass.²⁰ Učebnicové *Dějiny novověku* z roku 1969 věnují Karlovi pozornost v podstatě jen ve vztahu k červencové revoluci a francouzské kolonizaci Afriky.²¹ Podrobněji se na restauraci Bourbonů, a to jak na vládu Ludví-

15 G. BERTIER DE SAUVIGNY, *Un type d'ultra-royaliste*, s. 473; S. APRILE, *La Révolution inachevée*, s. 74.

16 Srov. např. A. HAUTOUL, *Amand d' – Fleury, Maurice. Souvenirs du General M. Amand D'Hautpoul: Quatre mois à la Cour de Prague: L'éducation du Duc De Bordeaux: 1833–1834*, Paris 1902, XII, 420 s.; Český časopis historický 8, 1902, č. 4, s. 509; Étienne DEJEAN, *La dernière ambassade de Chateaubriand. La Revue de Paris*, 15. května (1913), Český časopis historický 19, 1913, č. 4, s. 513. Dále zmiňme zprávu Josefa Pekaře o knize Jean LUCAS-DUBRETON, *Le Comte d'Artois, Charles X. Le prince, l'émigré, le roi*, Paris 1927; Český časopis historický 34, 1928, č. 1, s. 233–234.

17 *Slovník naučný*, 4, Praha 1865, s. 562; šifra „Šra“.

18 *Ottův slovník naučný* 13., reprint, Praha 1998, s. 1042.

19 *Masarykův slovník naučný*, 3, Praha 1927, s. 920.

20 Eduard BASS, *Čtení o roce osmačtyřicátém*, 2. dopl. a opr. vyd., Praha 1948, s. 45–46, 257–258.

21 Josef HAUBELT – Květa MEJDŘICKÁ, *Dějiny novověku*, Praha 1969, 405 s., Učebnice pro vysoké školy, s. 93, 106, 145.

ka XVIII., tak Karla X., zaměřil nedávno ve dvou kapitolách knihy *Čas kongresů a tajných společností* Dušan Uhlíř.²²

V souvislosti s výzkumem literatury období romantismu a analýzou Chateaubriandových stylizací a autostylizací v jeho *Pamětech* se francouzskému pobytu Karla X. věnoval literární historik Zdeněk Hrbata.²³ Třebaže v centru Hrbatovy pozornosti stál pochopitelně Chateaubriandův text, lze příslušnou kapitolu považovat za jednu z mála vědeckých studií o pražském exilu Karla X. Totéž lze bez nadšázky tvrdit o předmluvě Aleše Pohorského k jeho překladu výboru ze Chateaubriandových *Pamětí ze zábrobí*.²⁴ Na tomto místě zdůrazněme, že až do Podhorského počínů český překlad tohoto stěžejního díla romantismu neexistoval.

Je logické, že „česká“ pozornost byla Karlu X. věnována takřka výhradně v souvislosti s jeho pražským pobytem, a to nejpozději od 80. let 19. století – vcelku živý zájem přetrvával do období první republiky a tu a tam rezonoval ještě v dalších obdobích. Nenajdeme zde žádnou vysloveně odbornou studii: novinové a časopisecké články či kapitoly v knihách mají někdy až anekdotický charakter.²⁵ Autoři těžili z publikací francouzské provenience, většinou ze sekundární literatury, výjimečně z vydaných pramenů. Především díky Antonínu Novotnému, v letech 1934–1938 řediteli Muzea hlavního města Prahy, je pobyt francouzského dvora v Praze znám nejen historikům, ale i širší čtenářské obci.²⁶ Pro svůj beletrizující ob-

22 Dušan UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, Praha 2017. Jde o kapitoly *Pod bílým praporem Bourbonů*, s. 65–80, a *Do nové revoluce*, s. 417–425. Tažení francouzské armády proti konstitučnímu Španělsku a francouzské intervenci v Řecku je věnována kapitola *Verona a konec systémů kongresů*, s. 317–344.

23 Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, Jinočany 1999, s. 118–126.

24 François-René de CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, Praha 2011, s. 15–30.

25 Např. už roku 1883 novinový článek *Hrabě Chambord*, Dennice novověku: orgán Bratrstva Česko-Slovanských podporujících spolků 6, 1883, č. 45, 27. 9. 1883, s. 5. V souvislosti s vydáním paměti markýze Villeneuve (srov. pozn. č. 4), který Karlův dvůr navštívil roku 1835, vyšel v Národních listech kratičký text *Královská rodina francouzská v Praze ve vyhnanství*, Národní listy 29, 1889, č. 116, 28. 4. 1889, s. 2. Vcelku věrohodné, i když stručné informace přináší jedna stránka v knize *Královský hrad pražský* malíře, spisovatele a uměleckého kritika Eduarda Herolda, učitele kreslení ve šlechtických rodinách. V době, kdy působil ve službách Jindřicha Chotka, využíval rodinných zámeckých knihoven jako inspirace k vlastní tvorbě. Zřejmě tam objevil literaturu týkající se období restaurace a Červencové revoluce, neboť jeho líčení pobytu Karla X. v Praze je věrné a zasazené do širšího politického kontextu, srov. Eduard HEROLD, *Královský hrad pražský*, Praha 1894, s. 193.

26 Antonín Novotný, 1891–1978, byl český historik umění, pracovník a později ředitel Muzea hl. města Prahy. Populární byly jeho publikace o staré Praze, kde se dotkl i tématu Karla X.; srov. Antonín NOVOTNÝ, *O pražském pobytu Karla X.*, in: Antonín Novotný, Staropražské sensece,

raz čerpal materiály jednak z dostupné literatury, jednak z Archivu Pražského hradu. Skepse, která panuje k Novotného odbornosti, je na místě, nicméně v řadě případů nás jeho texty (bez poznámkového aparátu) dovedly často i k neznámým pramenům.²⁷

Námět zaujal rovněž překladatele, divadelního kritika, básníka a vynikajícího znalce Francie Hanuše Jelínka,²⁸ který vycházel ze Chateaubriandových *Mémoires*. Další drobných studií, které vedle Karla X. zobrazují i členy jeho dvora, je celá řada a nemá smysl je všechny uvádět. Není ovšem bez zajímavosti, že roku 1909 uveřejnily Národní listy článek tehdy v Praze pobývajícího švýcarského spisovatele, malíře, novináře a uměleckého kritika Williama Rittera o vévodkyni z Angoulême; autor použil čerstvě vydané biografie z pera Josepha Turquana,²⁹ kterou vcelku dovedně kombinoval se Chateaubriandovými pamětmi.³⁰ Další frankofonní cizinec, kterého příběh českého exilu francouzského krále upoutal, byl francouzský novinář, spisovatel a překladatel, Jules Pichon, působící v prvních dvou dekádách 20.

Praha 1937, reprint Praha 1993; TÝŽ, *Staropražské variace na motiv Praha a cizina*, Praha 1958. V kapitole *O pražském pobytu Karla X.* Novotný evidentně těžil nejen z originálu Chateaubriandových *Mémoires*, ale povrchně též z paměti generála d'Hautpoula (srov. pozn. č. 4); pracoval i s nevydanými Wartburgovými vzpomínkami (srov. pozn. č. 3).

- 27 Jde zvláště o identifikaci osob bourbonského dvora z nově určeného tzv. Bequartirungs-Liste v Archivu Pražského hradu (dále APH) ve fondu Zámecký inspektorát (Schloss-Inspektorat), kart. 6, a dále pramenů, týkajících se ubytování a pohybu Bourbonů v Praze, a na tzv. toskánských panstvích v APH, fond OHA – OKA (Prag, sign. 78), kart. 103 a násl. Dále se jedná o materiál uložený v Národním archivu ve fondu Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kde jsou průběžné policejní relace týkající se pobytu Karlova dvora, či o svodky policejních hlášení, předkládané prezidentem policejního a cenzurního úřadu hrabětem Josefem Sedlnickým z Choltic kancléři Metternichovi, které se nacházejí i ve fondu rakouského Dvorského, domácího a státního archivu ve Vídni: Österreichisches Staatsarchiv Wien/Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HH-StA), Fond AT-MdÄ IB Vorträge in Polizeisachen, 1831–1835, nefol., 6 kartonů.
- 28 Hanuš JELÍNEK, *Chateaubriand a král Karel X. v Čechách*, Dennice novověku: orgán Bratrstva Česko-Slovanských podporujících spolků 30, 1907, č. 32, 6. 6. 1907, s. 14; TÝŽ, *Chateaubriand a král Karel X. v Čechách (dokončení)*, Dennice novověku 30, 1907, č. 34, 20. 6. 1907, s. 3; dále TÝŽ, *Chateaubriand v Čechách*, Pokroková revue: měsíčník pro politiku, národohospodářství a život kulturní 3, 1906–1907, č. 6, s. 363–375. Autor pracoval s prvním vydáním *Mémoires* z roku 1850; studie pak shrnul a doplnil dalšími prameny ve dvou článcích uveřejněných v časopise *Lumír*: Hanuš JELÍNEK, *Poslední diplomatická mise pana de Chateaubriand: k stému výročí jeho cesty do Prahy*, *Lumír*: časopis zábavný a poučný 59, 1933, s. 425–429, 491–501. Ty pak vyšly knižně jako kapitola s názvem *Poslední diplomatická mise pana Chateaubrianda* v publikaci Hanuš JELÍNEK, *Podobizny básníků sladké Francie*, Praha 1946, s. 61–88.
- 29 Joseph TURQUAN, *Madame, duchesse d'Angoulême (1778–1851): la dernière dauphine*, Paris 1909.
- 30 William RITTER, *Praha a kněžna d'Angoulême*, Národní listy 49, 1909, č. 247, ranní vydání, 7. 9. 1909, s. 2–3.

století v Praze. I on v podstatě převyprávěl příslušnou pasáž z Chateaubriandových *Mémoires*, básníkovu naraci komparoval s vyprávěními dalšími francouzských autorů různých epoch, které Praha okouzila.³¹

Zdroj č. 1 ve všech jmenovaných případech je originál Chateaubriandových *Mémoires*, sporadicky se objevují i další prameny: historie exilu posledních Bourbonů z pera legitimistického novináře a katolického spisovatele Alfreda Nettementa,³² s nimiž – vedle článků A. Novotného – pracoval Josef Polišíenský,³³ dále vzpomínky vychovatele následníka Jindřicha generála d'Hautpoula,³⁴ či paměti markýze Ville-neuve.³⁵ Novinář a překladatel německé národnosti Vincy (Vinzenz) Schwarz editoval ve své publikaci *Město vidím veliké: cizinci o Praze* dokonce zdroje tři: paměti Chateaubriandovy, d'Hauptoulovy a navíc málo známou cestovní zprávu Pierra Bernarda z roku 1833. Omezil se jen na edici dokumentů, zjevně ve vlastním překladu, které už nijak neinterpretoval.³⁶ Na neuvedených pramenech je založen článek historika Miloslava Martínka, zveřejněný v Rudém právu v červnu 1993.³⁷ Pobyt Kar-

31 Jules Eugene PICHON, *Promenades littéraires en Tchécoslovaquie avec Mme. de Staël, Chateaubriand, J. J. Ampère, George Sand, Hector Berlioz, Viollet Le Duc, Xavier Marmier, E. M. de Vogüé, Georges Clemenceau*, Grenoble 1938, s. 91–105. Jules Pichon, 1880–1939, mj. lektor francouzštiny na Karlově univerzitě v Praze (cca 1905–1927, s přestávkou první světové války). Autor učebnic francouzštiny a odborných studií, publikoval též pod pseudonymem Jules Chopin. Je autorem článků a studií o osobnostech české literatury 19. století, byl redaktorem revue *La Nation tchèque* a *Gazette de Prague*.

32 Srov. pozn. č. 4. Alfred François Nettement, 1805–1869, katolický novinář a historik.

33 Srov. např. Josef POLIŠENSKÝ, *Joachim Barrande učí prince historii*, in: Josef Polišíenský, *Tisíciletá Praha očima cizinců*, Praha 1999, s. 98–101. Jde v podstatě jen o skoro stránkový citát z Chateaubriandových memoárů (český překlad nebyl ještě k dispozici, je možné, že je J. Polišíenský i přeložil). Autor dále zmiňuje práci Alfreda Nettementa (srov. pozn. č. 4), a to druhé vydání z roku 1872. V publikaci je též kapitola *Palacký poučuje o dějinách francouzské slavisty* (s. 101–103), ale autor nezmiňuje, že Palacký učil Jindřicha němčinu. Omyly jsou i v Karel KREJČÍ, *Praha legend a skutečnosti*. Praha, 1967, s. 96; K. KREJČÍ, *Praha legend a skutečnosti*, Praha² 2010, s. 73, 74; či v kapitole *Král vyhnaneč*, in Vladimír LIŠKA, *Záhady Kladsenska, Slánska a okolí*, 2. díl, Nové Strašecí 2004, s. 54–61. Atd.

34 Srov. pozn. č. 5.

35 Srov. pozn. č. 5.

36 Vincy SCHWARZ, *Město vidím veliké: cizinci o Praze*, Praha 1940, s. 251–257.

37 Miloslav MARTÍNEK, *Monarchové na penzi*, Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické 129, 1993, č. 3, 5. 6. 1993, s. 11. Karel X. se nemohl účastnit korunovace Ferdinanda V., která proběhla 7. září 1836, protože už od 6. srpna byl prokazatelně v Českých Budějovicích, do Prahy se už nikdy nevrátil. Do Prahy nezajížděly „návštěvy rojalistických politiků“, a už vůbec nespřádaly s Karlem plány na znovuuchození moci Bourbonů – král se od návštěv legitimistů distancoval. Informace o účasti na korunovaci Ferdinanda I. je zřejmě převzata z publikace Naděždy Filaretovny MELNIKOVÉ-PAPOUŠKOVÉ, *Praha před sto lety*, Praha 1935, s. 49, kde se autorka pobytu Karla X. v Praze rovněž krátce věnuje.

la X. v Čechách samozřejmě reflektují práce věnované významné osobnosti Joachima Barranda,³⁸ který ke dvoru patřil v letech 1826–1833.

Co měl který z českých autorů z původní francouzsky psané literatury (většinou editovaných pramenů) v rukou, můžeme určit jen občas. Lze hledat narážky v textu ukryté, přiznání ke zdroji není ale pravidlem, vztah mezi pretextem a postextem není v podstatě nikdy explicitě přiznán. Coby (většinou utajený) pretext nejčastěji figurují memoáry generála Haupoula, oslavný text Montbelův či Nette-manova biografie Jindřicha V. O tom, že výsledné texty jsou více či méně zdařilým literárním přepracování těchto zdrojů, nelze pochybovat. Autoři nejnovějších článků a studií až na výjimky už do pramenů nešli – pretextem jim byly práce A. Novotného. Nejpřesnějším tak zůstává obraz pražského dvoru Karla X. založený na Chateaubriandových *Pamětech ze záhrobí*, konfrontovaných s dalšími prameny.³⁹

Pražský azyl

Karel cestoval Evropou v doprovodu svých věrných, kteří s ním – většinou trpělivě – snášeli nejrůznější příkoří exilu. Podle pamětníků nepřivítaly anglické břehy královskou expedici příliš zdvořile: na břehu, kde plavidla přistávala, vlály třibarevné vlajky. Anglický král se k udělení azylu příliš neměl, stejně jako toryové (u vlády byl Arthur Wellesley, první vévoda z Wellingtonu), ač jim nemusela být Červencová revoluce po chuti.⁴⁰ Rok 1795, kdy vládl Jiří III. a anglická vláda podporovala vojenské pokusy tehdejšího hraběte d'Artois destabilizovat revoluční Francii, byl minulostí; za Jiřího syna Viléma IV. Anglie usilovala o korektní vztahy s Červencovou monarchií. Královské rodině pomohl kardinál Joseph Weld z jakobitské rodiny (přítel Karlova věrného druhu, kardinála Jeana-Baptista Latila⁴¹), který vlastnil bývalý lovecký zámek Lulworth v Dorsetu v jižní Anglii; ten dal Bourbonům k dispo-

38 Existuje k němu starší literatura, má též fond v Archivu Národního muzea. Nově např. Jaroslav MAREK – Radko ŠARIČ – Petr KÁCHA, *Joachim Barrande: říkali mu jemnostpán = people called him gentle man*, Praha 2013. Bez nároku na přesnost srov. Bohuslav HLINKA, *Dobrý den, pane Barrande*, Praha 1976, především s. 165–167.

39 Např. Dušan UHLÍŘ, *Karel X. na hraně českých králů*, Přísně tajné!: literatura faktu, 2018, č. 5, s. 38–43. Upřesňující fakta přináší i studie francouzského historika Oliviera Chalína, který se události dotkl v širším historickém kontextu, srov. Olivier CHALINE, *Diskrétní přítomnost: francouzská šlechta v českém království 1620–1918*, Dějiny a současnost 35, 2013, č. 9, s. 10–14.

40 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 35.

41 Jean-Baptiste Marie Antoine de Latil, hrabě, pak vévoda, francouzský pair, duchovní. Karla X. roku 1825 korunoval, roku 1830 ho následoval do exilu.

zici. Aby příliš nedráždil své anglické okolí, používal Karel X. titul hrabě z Ponthieu, podle území na jihu Artois. Dauphinský pár, vévoda a vévodkyně z Angoulême, se stali hrabětem a hraběnkou z Marnes, Jindřich hrabětem de Chambord, jeho matka a sestra hraběnkami de Rosny.⁴²

Náplň dne v Lulworthu byla dána možnostmi, jež sídlo poskytovalo: rozpravy, čtení novin, které byly vždy očekávány s velkou netrpělivostí, neboť přinášely zprávy z neklidné Francie, partie whistu večer. Dauphin hrál kulečnick a dámy, u kterých seděly obě děti, vyšívaly. Pravidlem byly procházky venku...⁴³ Výchova následníka byla na doporučení vévody z Angoulême už roku 1826 svěřena Joachimovi Barrandovi, absolventu prestižních École Polytechnique a École des ponts et des chaussées (studoval také přírodní vědy),⁴⁴ „muži chladnokrevného charakteru, jasného a pozitivního ducha a hlubokých a širokých vědomostí.“⁴⁵ Od roku 1826 učil šestiletého prince matematice a přírodním vědám, ale jeho výuka zahrnovala i předměty, které bychom dnes označili za humanitní.⁴⁶ Vedle něj se výchově prince věnoval rovněž hrabě Gaston de Bouillé.⁴⁷

V rámci rovnání vztahů s Anglií poslal Ludvík Filip do Anglie jako vyslanec diplomatickou legendu, knížete Talleyranda. Snad díky němu se exil Karla X. stal oficiální – Jiří III. mu nabídl jako azyl Holyrood, kde už Karel, ještě jako hrabě Artois, pobýval mezi léty 1796 a 1800.⁴⁸ Lulworth opustila rodina v polovině října 1830, v Poole se nalodil král a Jindřich, zbytek rodiny cestoval do Edinburghu po souši. Jen nakrátko s nimi v Edinburghu zůstane vévodkyně Berry – už chystala vlastní politickou akci a v mezičase hodlala pobýt v Londýně a v Bathu.⁴⁹

I když Holyrood podstoupil roku 1825 přestavbu, působil zvetšelým a temným dojmem: podle vévodkyně de Gontaut, „gouvernantky francouzských dětí“, to

42 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 411–412; Klaus MALETTKE, *Die Bourbonen*, Band 3., Von Ludwig XVIII. bis zu Louis Philippe (1814–1848), Stuttgart 2009, s. 122–125.

43 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 39.

44 J. MAREK et alii, *Joachim Barrande*, s. 10.

45 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 45–46; též J. MAREK et alii, *Joachim Barrande*, s. 11.

46 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 45–46; též J. MAREK et alii, *Joachim Barrande*, s. 11. Dokládají to i materiály uložené v Archivu Národního muzea, ve fondu Barrande Joachim, především inv. č. 261, kart. 7, Notes sur l'éducation de Msg. le duc de Bordeaux aj.

47 Gaston de Bouillé, hrabě, voják, od roku 1814 pobočník hraběte d'Artois. Jako Karlův pobočník zůstal v hodnosti polního maršála i po jeho korunovaci. Roku 1826 guvernérem Martiniku, roku 1827 jmenován francouzským pairem. Pak preceptorem budoucího Jindřicha V., v tomto úřadě zůstal údajně až do skončení princovy výchovy.

48 K odjezdu starších Bourbonů z Anglie do Rakouska srov. Edmund, DANIEK, *Die Bourbonen als Emigranten in Österreich*, Wien 1965, s. 14.

49 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 47.

nebyl zámek, ale pevnost; Karel X. ho údajně nazval „opravdovou Bastilou“. ⁵⁰ Přesto dvůr počítal – na rozdíl od Lulworthu – v Holyroodu s delším pobytem.

Bylo třeba myslet na finance – když rodina opouštěla Francii, vzala s sebou 350 tisíc franků, což pro pobyt v cizině nestačilo. ⁵¹ Pierre Louis de Blacas d'Aulps, politik, diplomat, sběratel starožitností, podporovatel Champolliona, věrný Karlovi po celý svůj (resp. jeho) život, se v Holyroodu vrátil k roli ministra královského rodu. Sebral všechny své organizační schopnosti a převedl do Anglie kolem 7 mil. franků (dnes cca 55 milionů euro). Roční úrok činil 5%, zhruba 350 000 franků – z toho už bylo možno zajistit slušnou existenci královské rodiny. ⁵²

Z Holyroodu rodinu nic nevyhánělo, ale sblížení mezi francouzskou a anglickou vládou bylo stále zřejmější a Karel by byl dal přednost pobytu v zemi méně souznící s aktuální politickou situací ve Francii. ⁵³ V srpnu 1832 požádal o azyl rakouského císaře Františka I. Proti byl především kancléř Klemens Metternich, je muž politický pragmatismus napovídal, aby se Vídeň od francouzských legitimistů distancovala. ⁵⁴ Jeho nechuť k nestabilní Francii prohloubily zprávy o povstání v Paříži v červnu 1832, v němž se republikáni neúspěšně pokusili o svržení Červencové monarchie. Přesto byla Karlova žádost vyřízena kladně: směl do habsburské monarchie. Jen pokud se týče místa pobytu, zatím jasno nebylo.

Dne 8. září 1832 se král, jeho syn a vnuk nalodili v Newhavenu, 20. t. m. přistáli v Altoně, kde byli přijati s poctami vyhrazenými hlavám státu. A 6. října je pruský král Fridrich Vilém III. pozval na večeři do zámku Bellevue u Berlína, pak na vojenskou přehlídku do Špandavy.

Pobyt krále v některé lokalitě habsburské monarchie vyjednávali od začátku září ve Vídni baron Damas a vévoda Blacas, kteří několik nabídek odmítli. Odmítnut byl Graz i další místa ve Štýrsku. Proti Kroměříži protestoval olomoucký arcibiskup, Slavkov byl pro královskou rodinu nepřijatelný: Napoleonova stopa zde byla ještě poměrně čerstvá... ⁵⁵

50 *Mémoires de Madame Gontaut*, s. 377; K. MALETTKE, *Die Bourbonen*: Bd. 3., s. 123.

51 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 52.

52 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 414–415.

53 François de COUSTIN, *Louis XIX, duc d'Angoulême*, Paris 2017, s. 370.

54 Klemens Wenzel Nepomuk Lothar de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich, chancelier de cour et d'état. 2. partie, L'ère de paix (1816–1848)*, Tome 6, 2e ed. Paris 1881, s. 45.

55 Národní archiv (dále NA), Rodový archiv Metternichů (dále RAM-RG), Deník Melanie Metternich, 1832, s. 336–242. Kněžna si vedla deníky od mládí, bohužel ty z let 1836–1845 se nedochovaly. Podle informace vedoucího oddělení Mgr. Jana Kahudy, Ph. D. byly pravděpodobně zničeny za druhé světové války ve Vídni, kam byly zapůjčeny historikovi Heinrichu Srbikovi. Vý-

Listem z 12. října přidelil císař František prostřednictvím nejvyššího komořího hraběte Jana Rudolfa Czernina královské rodině (její členové jsou zde výslovně jmenováni) k pobytu Hradčany.⁵⁶ Údaje o datu příjezdu francouzského krále na hrad králů českých se různí: běžně se uvádí 25. říjen, kdy měl do Prahy přijet Karel X., jeho syn a vnuk, provázeni nejbližším personálem. A dva dny po něm Madame Royale.⁵⁷ V každém případě sděluje dne 28. října 1832 policejní inspektor Krem-litschka svým nadřízeným, že dvůr starší linie bourbonské dynastie „jiz vstoupil“ do sídla na Hradčanech.⁵⁸

Početnost královského dvora odpovídala ztíženým poměrům; personál, který s sebou král přivezl, byl redukovan, zato rodina byla skoro kompletní.⁵⁹ Chyběla ale králova snacha, vévodkyně de Berry, která se nesmířila s tím, že jejímu synovi byl upřen francouzský trůn; díky rozhodnosti, s níž se pokusila svůj záměr realizovat, vzbudila snad větší zájem francouzských historiků než Karel X.⁶⁰ Z Anglie se nepřemístila do Prahy, ale ke své orientační rodině do Neapole, kde začala chystat akci, jež měla Jindřichovi trůn vrátit. Mezitím se 14. prosince 1831 tajně provdala za italského šlechtice a vévodu della Grazia Ettore Carla Lucchesi-Pallioho. Pobývala pak v Marseille, Vendée a Bretagni, kde se jí dubnu 1832 podařilo zorganizovat legitimistickou vzpouru, která byla v listopadu téhož roku potlačena. Vévodkyně se skrývala v Nantes, byla ale prozrazena a uvězněna v citadele v Blaye v jihozápadní

ňatky z deníku Melanie Metternichové jsou výběrově editovány v K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, T. 6, s. 7–30, 93–132, 168–183, 233–268, 308–348, 386–424, 510–543, 595–612, 637–671.

56 NA, Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1831–1834, kart. 41, sg. C 182/32.

57 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 429–430. Podle paměti Josepha Rudolpha z Wartburgu to bylo 30. října, srov. J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu*, s. 103. Od něj přebírá informaci: A. NOVOTNÝ, *O pražském pobytu Karla X.*, s. 141–142. V archivních pramenech nebyl nalezen údaj o tom, kolik bylo cestovních kolon či kočárů, ani to, jak rozsáhlý hofštát se s králem a jeho nejbližšími přepravoval během jejich příjezdu na Pražský hrad.

58 NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32, fol. 24. Již dne 3. 11. 1832 byla podána informace Metternichovi o tom, že by francouzský dvůr v novém místě rád požíval svobody pohybu, Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Fond AT-MdÄ IB Vorträge in Polizeisachen 1, 1831–1835, nefoliováno.

59 Úplný soupis členů a královské rodiny, jejího doprovodu a služebnictva srov. Soupis dvora francouzského exkrále Karla X. na Pražském hradě, 1833. Archiv Pražského hradu, Zámecký inspektorát – I; editováno M. HALATA et alii, *Na slunečné straně*, s. 446–447. Též NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32.

60 Srov. např. Marc-André FABRE, *La duchesse de Berry: la Marie Stuart Vendéenne 1798–1870*, Paris 1938; André CASTELLOT, *Le Duchesse de Berry*, Paris 1963; Edmond DUPLAND, *Marie-Caroline, Duchesse de Berry France-Empire*, Paris 1996 aj. Naposledy C. HILLERIN: srov. pozn. č. 9.

Francii. Ve vězení se jí narodilo děvčátko, a tak byl odhalen její tajný sňatek, což legitimisty poněkud znechutilo. Na druhé straně přestala být touto mesaliancí nebezpečná francouzské vládě, proto byla z vězení propuštěna.⁶¹ V době, kdy se Karel X. a jeho bližní usadili v Praze, byla ale ještě ve vězení.

Vztah Vídně k francouzskému dvoru v Praze byl spíše rozpačitý – podle zápisu v deníku Melanie Metternichové, rozené Zichy-Ferraris, třetí manželky kancléře, hrozilo, že se pobyt francouzského dvora v monarchii stane zdrojem nepříjemností.⁶² Metternichovi, který si přál klid v Evropě, nebyl po chuti ani pokus o „puč“ vévodkyně de Berry.⁶³ Kdo ale příjezd Karla s jeho svitou skutečně přivítal, byla rodina hradního inspektora Rudolpha z Wartburgu. Jak napsal ve svých pamětech jeho syn, „před námi stál nový život a hrozná samota zakletého zámku měla zase skončit. Pověst, která předcházela tento cizí dvůr, byla nanejvýš příznivá...“⁶⁴ Autor zobrazuje francouzské emigranty jako veselé, životaschopné osobnosti, s nimiž bylo radostí spolupracovat a jejichž přítomností ožil celý Hrad. Inspektor i jeho choť byli frankofonní, a tak mohli převzít díl organizační péče o emigranty ve vztahu k okolí, hovořícímu převážně německy: organizovali pro Karla X. nejen honební podniky, ale se vši pravděpodobností spadala do jejich gesce i péče o kuchyni – Rudolph zmiňuje např. nákup oblíbeného králičího masa.⁶⁵ Také „Francouzi“ si inspektorovu rodinu oblíbili – kromě pravidelného ročního příplatku Rudolphovi projevovali zájem i o jeho osobní život – zmiňme třeba zájem francouzských dam o nemocnou paní Rudolphovou či rozloučení s odjíždějícím francouzským dvorem 29. května 1836: po jejich odjezdu nastalo pro rodinu zámeckého inspektora neobvyklé každodenní „strašné pusto a prázdno.“⁶⁶ Karel při svých procházkách občas rozmlouval s Rudolphovými dětmi. Jejich hrám též přihlížel „s velkou zálibou a účastí“ malý Jindřich a házel jim z okna hračky.⁶⁷ V Praze se asi nudil, chyběla mu vhodná společnost, rozptýlením mu byly vycházky a vyjíždky do města – při vyjíždkách „následovala jeho vůz vždy herkulovská postava na koni“ důstojník Guignard.⁶⁸

61 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 427–429.

62 NA, RAM-RG, Deník Melanie Metternich, kn. 2896, zápis z 2. 10. 1832, s. 336.

63 J. LUCAS-DUBRETON, *Le Comte d'Artois*, s. 241.

64 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu*, s. 103.

65 Tamtéž, s. 130.

66 Tamtéž, s. 106, 136–137

67 Tamtéž, s. 127.

68 Tamtéž, s. 130–131. Rudolph uvádí jméno „Luignard“, podle ubytovacích seznamů to byl „Guignard“, NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32.

Na Hradě byly přísně dodržovány obřady vnějškově stvrzující právoplatnost restauračního režimu: etiketa a denní režim jako v Tuileriích! Každý den se král účastnil mše, četl noviny, po obědě udílel audience (což zjevně nebyla každodenní záležitost), odpoledne šel na procházku. Byl v dobré kondici, vždy dokonale upraven. Podvečerní čas měl vyhrazen pro vnuka, po večeři (se svými vnučaty večerel jen v neděli⁶⁹) následovala partie whistu či biliáru. Vše se konalo v pravidelnou hodinu... Aby nezapomněl, že je vládcem, dočkal se každé ráno vojenské pocty od dvaceti granátníků. Vchod do paláce střežili vojáci, dvě hlídky byly u paty schodiště a dvě další před vchodem do apartmánu.⁷⁰ Spřátelil se s některými představiteli v Čechách usedlé šlechty, jeho oblíbencem byl kníže Charles Alain Gabriel de Rohan-Guémenée,⁷¹ s nímž ho spojoval osud emigranta: otec knížete ale neutekl před revolucí, jak se traduje, ale kvůli bankrotu a ztrátě přízné královského dvora.⁷² Z Vídně přijížděl ministr bývalé Karlovy vlády, Guillaume Isidore Baron, hrabě Montbel,⁷³ který pak provázal rodinu do Gorice a stal se svědkem Karlových posledních dnů.

Členové Karlova dvora (rozhodně ne všichni) se nejen družili s domácím osazenstvem Hradu, ale pronikali i do podhradí. Václav Vladivoj Tomek, tehdy student filosofie, bydlící v domě U pěti korun v Sirkové ulici č. 465, se přátelil „s jistým panem Weseckým, lékařem,“ který bydlel v sousedství. Ve stejném domě byli ubytováni „dva francouzští emigranti ze vzdálenějšího družstva dvoru krále Karla X., který tehdaž od červencové revolucí bydlil na hradě pražském. Wesecký, mluvě dobře francouzsky, mnoho se s nimi vyrážel, ač v zásadách byli sobě rozhodnými protivníky. Marseillaisa byla zalíbená píseň pana Weseckého, kterou nám často zpíval.“⁷⁴

K distinktivním znakům dvorů patřily sezónní pobyty mimo sídelní města. Karel tento zvyk respektoval i ve „svě“ sídelní Praze. Někdy ho k tomu nutily okol-

69 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze záhrobí*, s. 519.

70 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 431; též H. JELÍNEK, *Poslední diplomatická mise pana Chateaubrianda*, s. 72–75. Podrobný popis králova denního režimu srov. [G. I. MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 79–87.

71 A. HAUTOUL, *Souvenirs*, s. 173–174.

72 O. CHALINE, *Diskrétní přítomnost*, s. 12–13. Charles Alain Gabriel de Rohan-Guémenée zakoupil roku 1820 Sychrov. Není tedy pravda, že Rohanové odešli z Francie kvůli revoluci, jak tvrdí Rudolf ANDĚL et al., *Sychrov: Státní zámek*, Frýdlant v Čechách, 1975, nestr.

73 Guillaume Isidore Baron, hrabě Montbel, 1787–1861, politik, poslanec, od roku 1829 ministr, spolupodepsal červencové ordonance. Po Červencové revoluci emigroval do Rakouska, v nepřítomnosti v Paříži odsouzen na doživotí a ztrátě občanských práv. Roku 1837 amnestován. Zůstal ve Frohsdorfu spolu s Jindřichem Bourbonem.

74 Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti z mého života*, I., Praha 1905, s. 35.

nosti. Na jaře 1833 mu František I. poskytl k obývání zámek v Buštěhradu, kam se rodina v létě přestěhovala.⁷⁵ Z Pražského hradu sem nebylo daleko a zejména v létě byl pobyt na venkově příjemnější než v Praze. K místům občasných pobytů královské rodiny patřily i západočeské lázně. V létě 1833 byla rodina v Teplicích, kde měla příležitost se setkat s císařem Františkem. Znovu zde pobývali na konci jara 1834. V září 1834 navštívil Karel s doprovodem Sychrov, který patřil Rohanům. Na podzim se Bourboni stahovali zpět do Prahy.⁷⁶

Největší Karlovou zálibou zůstaly hony – stále byl výtečným střelcem. Spolu s vévodou z Angoulému jezdili lovit na panství Buštěhrad, Ploskovice, Lochovice, Brandýs, Poděbrady či Pardubice. Večer se s úlovkem vracel do Prahy, nerad nocoval mimo dům.⁷⁷

Prostor hradčanského paláce využívala rodina zdarma. O tom, zda se v době pražského pobytu ocital Karel ve finanční tísní, nejsou jednoznačná svědectví. Zprávy prezidenta. c. k. dvorního policejního úřadu, hr. Josefa M. Antonína Václava Sedlnického z Choltic, mluví sice o zásilce 50 tisíce liber z Londýna, ale dovětek „in Folge dessen alle Conti jetz wieder ordentlich gezalt werden“ je dostatečně výmluvný.⁷⁸ Podle jednoho z vychovatelů prince Jindřicha, generála Amanda Hautpoula,⁷⁹ umožňovaly příjmy královského dvora, byť nebyly takové, jako u vládnoucích monarchů, pohodlný život.⁸⁰ Na druhé straně to byl Chateaubriand, kdo ve svých pamětech narážel na královu finanční nedostatečnost.⁸¹

Pro úplnost dodejme, že rodina byla policejně hlídána – v zámku byla zavedena vlastní policejní služba: von Wartburg zmiňuje strach z jakéhosi francouzské

75 Za poskytnutí Buštěhradu poděkoval Karel X. císaři v polovině května 1833; srov. Karel X. Františku I, Praha, 14. 5. 1833. NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32.

76 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu.*, s. 114, 120; Palacký ženě Terezii, 21. 5. 1834; in: František PALACKÝ – Jiří KOŘALKA (ed.), *Briefe an Therese: Korrespondenz von František Palacký mit seiner Braut und späteren Frau aus den Jahren 1826–1860*, Dresden 2003, s. 135.

77 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu.*, s. 128–129. Autor podrobně popisuje Karlovy lovecké zvyklosti.

78 Cit. dle A. NOVOTNÝ, *O pražském pobytu Karla X.*, s. 143. Původní zdroj se nepodařilo dohledat.

79 Marie Constant Fidèle Henri Amant d'Hautpoul, 1780–1851, absolvent Collège Stanislas, jezdecké školy ve Versailles a l'École Polytechnique. Za konzulátu vstoupil do armády. Po porážce Napoleona nabídl své služby Ludvíku XVIII., Bourbonům zůstal věrný a pokračoval ve vojenské kariéře. Roku 1833 byl povolán do Prahy jako vychovatel vévody Bordeaux.

80 A. HAUTOUL, *Souvenirs*, s. 199.

81 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, 514–515

emisara ve službách Ludvíka Filipa, podezřelého z přípravy atentátu na malého Jindřicha.⁸²

Pražský Hrad v době pobytu Karla X., apartmány a jejich vybavení

Zmínili jsme Antonína Novotného, který svými derivujícími texty vytvářel od roku 1930 obraz posmutnělého krále z rodu Bourbonů, sídlícího snad v krásném městě, ovšem v nepohodlných poměrech, které on i jeho nejbližší strpěli jen díky svým vpravdě královským vlastnostem, hodnými bourbonského rodu. Je zjevné, že takový diskurs – od Novotného dále v pracích řady českých autorů – vznikl na základě jiných než archivních pramenů, neboť ty představují vesměs strohý písemný úřední styk mezi jednotlivými stupni habsburské dvorské správy.

Pro tvorbu tohoto obrazu se jako zásadní jeví tři zdroje. Prvním zdrojem jsou zmíněné paměti Françoise-René Chateaubrianda. Ačkoli jsou intimissimem básníka, většina informací, které přinášejí, odpovídá historické realitě. Správný je i postřeh, že Karel X. se svojí rodinou bydlel v druhém patře Nového paláce⁸³ a že se do jeho apartmánu vstupovalo širokým schodištěm.

Dalším zdrojem, který Novotný použil, je obrazová publikace malířky Françoise (Franzisky) Tridonové *Album de Prague*⁸⁴ zachycující místa pobytu Francouzů v Praze, Buštěhradě a Brandýse nad Labem. Vedle litografií obsahuje *Album* i doprovodné texty. Tridonová-Sattlerová, o jejímž životě je známo velmi málo,⁸⁵ je autorkou dodnes ceněných miniaturních portrétů špiček společnosti. Pohybovala

82 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu*, s. 107.

83 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze záhrobní*, s. 501; též A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 128n.

84 Caroline Tridon née Sattler (del.) – Françoise Courtin (sc. et lith.), *Album de Prague*, Paris 1835.

85 O životě této velmi plodné malířky miniatur nebylo dosud nalezeno mnoho údajů. Narodila se 15. dubna 1799 jako Sattlerová v bavorském Erlangen, v roce 1827 se provdala do Drážďan za prof. Alexe Tridona a zde po dalších 30 let praktikovala malířství portrétních miniatur, mj. i pro drážďanský dvůr. Její vztah ke dvoru Karla X. se zatím nepodařilo objasnit. Srov. Tridon, Caroline (Franziska), *Allgemeine Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*: Band 33, Leipzig, 1992, s. 398; Karl von NAGLER, *Neues allgemeines Künstler-Lexicon oder Nachrichten aus dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter, etc.* 22 Bände, München 1835–1852. O tom, že *Album* bylo v českém prostředí známo, svědčí i publikace Eduard BASS, *Čtení o roce osmačtyřicátém*. Na s. 257, obr. 103, kde je reprodukce jedné z litografií, se nachází text: „Salon vévodkyně d'Angoule [sic!] na pražském hradě. Litografie Courtinova z r. 1834. Z majetku Muzea hlavního města Prahy.“ Srov. E. BASS, *Čtení o roce osmačtyřicátém*, s. 257. V seznamu vyobra-

se v blízkosti drážďanského dvora, který byl v čilém styku s pražským Hradem; jeho členové byli, vzhledem k příbuzenskému poměru k Habsburkům, občas na Hradě ubytováni.⁸⁶

Záhadou zůstávají texty *Alba*: v první větě autorka odkazuje na nejmenovaného francouzského básníka, který zasmušile popisuje pobyt posledního Bourbona v Praze: „Pro francouzského spisovatele je smutné popisovat místo exilu, kde se nacházejí v opuštění členové starobylých královských rodů, urození potomci rodiny svatého Ludvíka a Ludvíka XIV. Jde jen o stručný úvod ke krátkým popiskům, které budou toto Album doprovázet.“⁸⁷ V podobném duchu vyznívají doprovodné texty k litografickým pohledům na pobytová místa bourbonského rodu v Čechách: Hrad, Buštěhrad, Brandýs nad Labem. Je možné, že se malířka se Chateaubriandem (nikdo jiný oním „spisovatelem“ být nemohl) osobně setkala, snad se setkala i se členy pražského francouzského dvora. Vedle verbálního obrazu statečnosti starší větve francouzských Bourbonů nám ale Tridonová zanechala pohledy do interiérů obývaných francouzskými emigranty – Jindřichem či Madame Royale. Je velmi pravděpodobné, že tyto litografie vznikly na základě její návštěvy Karla X. a jeho pražského dvora, možná na základě poznámek nebo na místě vyhotovených skic. Slohově jsou její litografické veduty adekvátní reálné výbavě Hradu před rokem 1836. Překvapivé jsou poznámky o konkrétních kusech nábytkového vybavení, které s sebou emigranti údajně přivezli. Např. pokoj Madame Royale byl dle Tridonové vybaven komodou – *skotskou prací* – kterou s sebou vezla ze skotského exilu. Ani tento fakt nemusí nutně odporovat realitě. Zmínili jsme vévodu Blacase, muže vytříbeného vkusu, který jako dvormistr přebíral starost o logistickou agendu včetně její ekonomické stránky. Víme také, že vévodkyně de Berry, které byl po částečném smíření s vznešeným tchánem⁸⁸ určen roku 1835 vídeňským dvorem zámek v Brandýse nad Labem,⁸⁹ vezla ve své koloně vozy naložené uměleckými předměty („Por-

zení stojí: „Salon vévodkyně d'Angoulen [sic!] na pražském hradě. Litografie Courtinova z r. 1834“ ..., tamtéž, s. 623.

86 Drážďanský dvůr se na Hradě ubytoval např. v roce 1813. K tomuto srov. pasáže v monografii Milena LENDEROVÁ a kol., *Urození v občanském století – konzervace i destrukce stereotypů a strategií v průběhu životních cyklů a formách každodenního života urozených*, Pardubice 2022, v tisku.

87 *Album de Prague*, s. 1. Přel. Marie Dudilieux, 2021.

88 K napjatému vztahu obou srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien/Haus-, Hof ind Staatsarchiv (HHStA), Fond AT- MdÄ IB Vorträge in Polizeisachen kart. 4, 1831–1835, nefol. (psáno během pobytu vévodkyně de Berry v Ischlu, 1. srpen 1835).

89 K tomuto srov. zprávu o jejím ležérním zacházení s mobiliářem v brandýském zámku v Österreichisches Staatsarchiv Wien/Haus-, Hof ind Staatsarchiv (HHStA), Fond AT- Neuere Zereemonialakten (NZA), původní fol. 292, kart. 13–1 (datum Praha 15. 5. 1836).

zellan und Bilder“), jež měly přispět k zařzení jejího nového domova.⁹⁰ Dokud se ale nepodaří v archivních pramenech nalézt více informací o Tridonové a jejích pražských aktivitách, či dokonce soupisové podklady majetku, který s sebou rodina vozila po Evropě, nelze jistě zajímavé informace z jejího *Alba* brát jako relevantní informac**škrtnout "informaci"**

Dalším zdrojem, s nímž A. Novotný (nepřilíš důsledně) pracoval, ale který pak dlouhou zůstal nepovšimnut, jsou již zmíněné paměti zámeckého inspektora Ernsta Rudolpha. Rudolphova *promemoria*, jež sepsal pro své potomstvo, ob stojí v konfrontaci s dalšími zdroji a dosahují, byť se jedná o ego-dokument, vysoké historické autenticity co do popisu hradních reálií, časových údajů i kontextuálního popisu. Svá *promemoria* Rudolf napsal z pohledu ředitele ubytovací služby na Hradě, zámecké inspekce, správního úřadu habsburského dvora, jehož starostí byla v Praze mj. péče o hradní okres s panovníckou rezidencí v jeho středu. Nový palác c. k. dvorského hradu na Hradčanech v Praze byl od tereziánsko-josefínské přestavby rezidencí se všemi jejími atributy.⁹¹ Hradní okres byl sídlem stálých správních a reprezentačních institucí církevních i světských (habsburský Tereziánský ústav šlechtičen, místní správní úřady habsburského dvora, kapitulní úřady při katedrále sv. Víta a kostele Věch svatých, Korunní archiv, registratury úřadů), rozlehlým hospodářsko-odpočinkovým zázemím (disponibilní stáje, hospodářské i okrasné zahrady, dřevní ohrady), duchovním centrem (dvorská kaple, královská oratoř v chrámu sv. Víta), místem vzdělanosti (kapitulní škola ve Vikářské ulici) i královským pohřebištem v Collinově mauzoleu. Hrad ve svých zdech, dokonce ve své nejstarší části, Starém Hradě, hostil zemské sněmy či úřad desk zemských. Od roku 1612 zde ovšem panovník trvale nesídlil a josefínská racionalita pak postupně přemístila vrchní zeměpanské instituce do podhradí, na Malou Stranu.⁹² Ubytování na Hradě, v Novém paláci, i přes určitou ztrátu prestiže místa představovalo ale pohodlnou a standardní úroveň rezidenčního pobytu jako v obdobných pobočných rezidencích rakouského dvora. K dispozici bylo i široké zázemí služeb v pražských městech,

90 A. NOVOTNÝ, *O pražském pobytu Karla X.*, s. 116–117 – Zprávy o pohybech markýzy de Berky srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien/Haus- Hof ind Staatsarchiv (HHStA), Fond AT- MdÄ IB Vorträge in Polizeisachen kart. 3–4, 1831–1835, nefol.

91 Výčet znaků rezidence pro období středověku, z nichž trvalé znaky jsme zde použili i pro období 19. století, uvádí Klaus NEITMAN, *Was ist eine Residenz? Methodische Überlegungen zur Erforschung der spätmittelalterlichen Residenzbildung*, in Peter Johaneck, *Vorträge und Forschungen zur Residenzenfrage*, 1. Band, Sigmaringen 1990, s. 11–43.

92 Radek BACÍK, *Gubernium, místodržitelství, purkrabství Hradu a jejich vztah k Hradu jako k habsburské rezidenci v letech 1800–1890*. Nepublikovaný rukopis, 2020.

kde existovala evidovaná síť dvorských „liferantů“ (dodavatelů, Hof-Lieferanten), zatímco denní obslužnost zajišťovaly specializované profese přímo v rezidenci v rámci habsburských dvorských úřadů.

Apartmánové typy Nového paláce ve všech patrech byly již od Pacassiho přestavby⁹³ vymezeny táhlou architektonickou dispozicí paláce. Opravdu výjimečné apartmány prvního a druhého patra byly vyčleněny pouze pro suverény rodů – krále, královny, arcivévody a arcivévodkyně vládnoucích rodů. V prvním i druhém patře de facto představovala identický apartmán simple s koridorem při nádvořní fasádě, který byl osvětlován vysokými pacassiovskými okny, přičemž řada suprafenster na fasádě jasně vyznačuje význam piana nobile.⁹⁴

Takto vypadala dočasná rezidence francouzského královského dvora: sled pokojů začal na Císařovnině schodišti třetího nádvoří (tzv. vstup Pod balkonem) a tedy byl dosažitelný pouze jedním reprezentačním schodištěm. Koridor patra se nazýval Arcivévodská chodba (směrem západním), směrem východním chodba nesla název Kostelní (Kirchengang). Arcivévodská chodba se zhruba od poloviny svého běhu již nazývala chodbou Nadační (Stift-Gang) dle bytu arcivévodkyň, abatyší tereziánské nadace na Hradčanech. Na ubytovací lokality druhého patra směrem východním navazovala Sálová budova se Sálovými chodbami v prvním až třetím patře. Tato ubytovací lokalita byla dosažitelná Pacassiho menším, ale reprezentačním schodištěm se vstupem z druhého hradního nádvoří. Vlastní apartmán, enfiláda prostorných pokojů, se skládal zhruba z 31 ubytovacích prostorů: pokoj č. 1 měl přímý vstup z Císařovninina schodiště i z Arcivévodské chodby, pokoje č. 19 a 20 představovaly předsíně za dalším vstupním schodištěm, jehož vstup se nacházel na prvním nádvoří, ve východní fasádě. Na enfiládu navazoval na východě pavilon, Pacassiho Městské křídlo,⁹⁵ jeden ze dvou dominujících pavilonů čestného prvního dvora. V Městském křídle se nacházely tzv. rezervní byty. V Sálové budově byly k ubytování využívány převážně prostory v jejím druhém a třetím patře, neboť první patro bylo přímo navázáno na císařský byt a velké sály, Španělský a Německý, na severu Nového paláce. Šlo tedy o místo výsostného pobytu panovníka.

93 V letech 1751–1789 byl pod vedením císařského stavitele Nicoly Pacassiho přestavěn Pražský hrad na reprezentační tereziánskou rezidenci, sloužící k občasným pobytům dvora. Stavba byla prováděna dle Pacassiho plánů místními staviteli. Vedle Pražského hradu byly takto přestavěny ještě královské rezidence v Bratislavě a Budě.

94 Richard BIEGEL, *Importy v české architektuře poloviny 18. století*, in: Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík, *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015, s. 517.

95 R. BIEGEL, *Importy v české architektuře*, s. 518–519.

Arcivévodské patro významově následovalo za patrem císařským, pianem nobile a patřilo k exkluzivnímu apartmánovému místu. Z místností, které byly dostatečně rozlehlé a vysoké, byl skvělý výhled, stropy byly opatřeny štukovou výzdobou, podlahy vyloženy parketami, místnosti vytápěny kachlovými kamny vysoké estetické úrovně. Výška oken zajišťovala dobrou světelnost a tím i výhody společenského využití. Co do zařízení mobiliářem, nábytkem i uměleckými předměty, nemělo ovšem toto patro prioritu a zařizováno bylo vždy ad hoc. V praxi, pokud se návštěva týkala nejužšího dvora, posoudil stav místností dvorský furýr.

Furýr francouzského dvora ovšem roku 1832 v předstihu na Hrad nezavítal: z Hofburgu sem byl zaslán urgentní přípis o okamžitém uzpůsobení patra novým obyvatelům se vším možným pohodlím.⁹⁶ V roce 1832 však hradní administrace nedisponovala rozsáhlými zásobami kvalitního dvorského nábytku podle tzv. Raymonodovy klasifikace na I.-III. třídu, dle barevnosti a tvrdosti dřeva a vyhotovení jednotlivých kusů.⁹⁷ Nový nábytek byl pořizován obvykle během velkých dvorských událostí – při korunovacích či při pobytech panovnické rodiny, kdy byl nakupován nebo sem svážen z ostatních sídel. Druhé patro bylo naposledy vybaveno a připraveno k pobytu pro arcivévodkyni Marii Annu Rakouskou, jejíž slavnostní vjezd na Hrad 17. července 1793 zachytil konvolut grafických listů z dílny J. J. Balzera.⁹⁸

Francouzská suita tedy mohla svoje nové byty zařídit z vlastních finančních zdrojů, nebo čekat na poměrně pomalý dvorský zařizovací mechanismus. Z Vídně navíc bylo neustále poukazováno na to, že král může vylepšení svého pražského pobytu hravě uhradit ze svých zdrojů. Dvůr Karla X. ovšem takové kroky neznámo proč neučinil, a až do konce pobytu docházelo k živé korespondenci mezi hradním inspektorátem a správou vídeňských skladů o možném vybavení nábytkem, porcelánem, či stolním stříbrem, aby královské rodině mohl být pobyt příjemněn z rozpočtu dvorského eráru.⁹⁹

96 M. HALATA et alii, *Na slunečné straně*, s. 358; též Archiv Pražského hradu, Fond Zámecký inspektorát, kart. 1,2, inv. č. 12–38, 56–90.

97 Martin HALATA – Daniela KARASOVÁ, *Židle a byrokracie z Hofburgu*, in: Adriana Primusová (ed.), *Na čtyřech nohách: sedací nábytek Pražského hradu: [11.4.-16.7. 2006, Letohrádek královny Anny, Pražský hrad: katalog]*, Praha 2006, s. 13–14, 30–50,

98 Jiří LUKAS – Miroslava PŘIKRYLOVÁ, *Pražské veduty 18. století: Prague Vedute of the 18th century*, Praha 2017, nestr., kat. č. 248–249.

99 Svědčí o tom průběžná písemná agenda inspektora Rudolfa, uložená v Archivu Pražského hradu ve fondu Zámecký inspektorát.

Bylo již konstatováno, že popisy pokojů, které nám zprostředkovala ke svým litografiím Françoise Tridonová, nemusí zcela odpovídat historické realitě. Přesto se ovšem popisy pokojů velmi reálně přibližují zařizovacímu stylu šlechtických a panovnických apartmánů ve 30. letech 19. století. Povšimla si toho i Daniela Karasová, která zařízení ložnice Jindřicha na Hradě zařadila do střízlivého stylu vídeňského dvorského mobiliáře *biedermeierského* období, sedací nábytek pak vřadila k nábytku období pozdního rokoka.¹⁰⁰ K této charakteristice je možné dodat i to, že pokoj při detailnějším studiu není vybaven žádným interiérovým textilem, a dokonce ani ústředním nástrojným závěsným svítidlem, což zvyšuje dojem celkové strohosti, patrně i nekomfortnosti Jindřichova intimního zázemí.

O zařízení bytu v *pianu nobile*, místě pobytu budoucího českého krále a císaře rakouského Ferdinanda I. (V.), jsme naproti tomu spolehlivě informováni z účtu, který za zařízení enfilády v roce 1836 vystavil dvorský truhlář – pražský manufakturista Franz Feigl. Zakázka z let 1835–1836 však byla vybavena nikoli pro francouzský dvůr, nýbrž kvůli korunovaci Ferdinanda v roce 1836, na kterou byl dodán 751 kus nábytku a drobného mobiliáře.¹⁰¹

Hovoříme-li o Jindřichově apartmánu dle popisu F. Tridonové a přiznáváme-li mu jistou strohost, pak ve stejných místnostech o patro níže se ve stejné době nacházel exkluzivní dvorský mahagonový nábytek I. třídy – psací stolky, komody, etažéry na dopisy, pohovky, fotely s kolečky, židle s kvalitními sedáky i opěrky, velké skříně na šatstvo, toaletní zrcadla, věšáky, podnožky, stolky k postelím, hrací stolky, atd. Apartmán byl tedy – na rozdíl od apartmánu Jindřichova, který se nacházel v samém srdci apartmánu francouzského krále Karla X. ve druhém patře – k pobytu zcela komfortně zařízen.¹⁰²

Zmíněná poznámka o „nedozařizenosti“ bytů královské rodiny odpovídá rychlosti, s níž exulanti na Hrad přibýli. O příjezdu starší *bourbonské* větve v čele s králem Karlem X. nebyl zámecký inspektorát informován jinak než krátkým přípisem od dvormistrovského úřadu. Také podle paměti inspektora Rudolpha byl ohlášen příjezd neočekávaně,¹⁰³ v rámci co největšího zachování politické diskretnosti. První seznam starších Bourbonů a příkaz o jejich okamžitém komfortním ubytování obsahuje jména nejvyšších hostů a jejich cestovní inkognita, která podle

100 Daniela KARASOVÁ, *Ložnice Jindřicha V. Chamborda, 1833*, in: M. Halata et alii, *Na slunečné straně*, s. 368–369.

101 M. HALATA et alii, *Na slunečné straně*, s. 439–440.

102 Tamtéž.

103 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu*, s. 103–104.

příkazu přijali již v Anglii.¹⁰⁴ Proto bohužel nevíme nic o složité logistice francouzského přesunu do Prahy, tj. kolik bylo cestovních kolon, a ani to, jak rozsáhlý hořstát se s králem a jeho nejbližšími přepravoval během jejich příjezdu na Pražský hrad v říjnu 1832. Podle informací ze sekundární literatury šlo o čtyři kočáry, které přepravovaly krále s rodinou.¹⁰⁵ O rozmístění členů Karlova dvora v prostorách Hradu jsme přesně informováni od prosince 1834, kdy v souvislosti s očekávanou návštěvou korunního prince Ferdinanda na Hradě nechal Jan Rudolf Czernin sestavit pro kancléře Metternicha jmenný seznam členů Karlova pražského dvora včetně čísel pokojů v hradních budovách. Tento seznam posléze revidoval a potvrdil hofmistr francouzského dvora vévoda Blacas.¹⁰⁶ Z tohoto tzv. *Bequartirungs-Liste* vyplývá, že karlovský dvůr se skládal ze 66 osob, od nejvyššího panstva po celé spektrum služebných, úřednických, pedagogických i duchovních profesí. Osazenstvo osídlilo všechny trakty Nového paláce, přičemž královská rodina obsadila byty na Arcivévodské chodbě (druhé patro), v její centrální části a v její východní části, zvané Kirchengang, o celkovém rozsahu 147 místností.¹⁰⁷ Jak tato skutečnost, tak i poměrná extenzivita karlovského dvora, nás utvrzují v domněnce, že francouzský exil sice nebydlél v dokonale vybavených apartmánech, rozhodně však netrpěl hmotnou ani prostorovou nouzí.

Chateaubriandova mise

Vůči morganatickému sňatku své snachy, vévodkyně de Berry, zůstal král neoblomný – vždyt mohl v očích některých současníků zpochybňovat legitimní původ budoucího Jindřicha V.! Navíc si od něj snacha nevyžádala svolení! Tato situace se nezměnila ani po jejím propuštění z Blaye. Vévodkyně, již se nesporně stýskalo po dětech, ale současně si chtěla, navzdory druhému sňatku, ponechat své jméno a titul francouzské princezny, si jako přímluvce zvolila Françoise Reného Chateaubri-

104 K. MALETTKE, *Die Bourbonen*, Band 3., s. 122–123

105 K. MALETTKE, *Die Bourbonen*, s. 122–123. K jejich cestovním inkognitům viz přípis ohledně cestovních inkognit a bezpečnosti příjezdu bourbonského dvora do Prahy, 1832, Praha. AHMP, Fond Zemské prezidium, sign. E 1/3, kart. 43.

106 NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32.

107 Martin HALATA, *Vězení více než palác. Poznámky k ubytování dvora Karla X. na Pražském hradě*, in: Milena Lenderová (ed.), *Šlechta v občanském století – konzervace i destrukce stereotypů a strategií v průběhu životních cyklů a formách každodenního života urozených*, Pardubice 2022, v tisku.

anda, svého „drahého Fénélon“; o pomoc ho 7. května 1833, tedy ještě z vězení, požádala dopisem. Diplomat a básník v jedné osobě toto nadmíru delikátní a nelehké poselství přijal. Jednak navzdory princezniným „nerozvážným podnikům“¹⁰⁸ ji choval v úctě: na její obranu a proti jejímu věznění vystoupil hned roku 1832 pamfletem *Mémoires sur la captivité de Madame de la duchesse de Berry*, v němž obvinil Ludvíka Filipa, že neprávem drží francouzskou korunu, i vládu, že porušila uvězněním vévodkyně Berry zákon, a napsal větu „Madame, váš syn je mým králem,“¹⁰⁹ která se stala heslem legitimistů. K následnictví Jindřicha V. se přihlásil už v srpnu 1830 a je nesporně zajímavé, že vyslovil (nikoli jako první) naději, že právě mládí Jindřicha V. bude prostředkem k uklidnění rozdělené a zneprátené francouzské společnosti.¹¹⁰ Lze tedy říct, že nahlížel problém ze zcela jiného úhlu než kancléř Metternich, který napsal ještě v létě roku 1835 Rudolfovi Apponyimu, atašé při rakouské ambasádě v Paříži: „Legitimisté, kteří prosazují na trůn Jindřicha, jsou blázni, neboť všichni, kdo chtějí nemožné, blázni jsou. Dítě přece nemůže vládnout...“¹¹¹

To, že Chateaubrianda hnalo do Prahy jeho legitimistické přesvědčení, netřeba zdůrazňovat – snad i tiše doufal, že mu bude svěřeno vychovatelství mladého následníka.¹¹² V jisté úctě měl ostatně i Karla X., třebaže jejich vztah nebyl vždy bez nedorozumění. A v neposlední řadě mu paní de Berry dala nejen dopis určený jejím dětem, ale i 6000 franků, vyplacených prostřednictvím jejího bankéře. Jak poznamenal sám básník, měla to být jeho poslední diplomatická mise; a výmluvným pramenem k ní jsou jeho *Mémoires d'outre tombe, Paměti ze zábrobí*.

Pokud Chateaubriandova cesta k rakouským hranicím probíhala bez problémů (v Basileji mu dal místní hostinský k dispozici obecního sluhu jménem Schwarz, který měl v Praze básníkovi pomoci zdolat nástrahy němčiny),¹¹³ za bavorským Waldmünchenem (česky Mnichov nad Lesy, obec sousedící s Českou republikou), kde byla rakouská celnice, básník narazil, a to na zarputilého celníka

108 H. JELÍNEK, *Poslední diplomatická mise pana Chateaubrianda*, s. 63.

109 François-René de CHATEAUBRIAND, *Mémoire sur la captivité de Madame la duchesse de Berry*, Paris 1832, s. 15an, 71; druhý, totožný výtisk, vyšel u stejného nakladatele o rok později.

110 François-René de CHATEAUBRIAND, *De la nouvelle proposition relative ou bannissement de Charles X et de sa famille, ou suite de mon dernier écrit: de la restauration et de la monarchie élective*. Paris 1831, s. 6, 35.

111 Srov. K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, t. 6, s. 45.

112 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 433–434.

113 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 470.

jménem Karl von Pfeilsberg,¹¹⁴ jenž nebyl spokojen s nevidovaným pasem cestovatele. Nezapůsobilo ani Chateaubriandovo skvělé CV, ani tvrzení, že se pan René osobně zná s císařem a knížetem Metternichem.¹¹⁵ Básník se vrátil do Waldmünchenu, odkud písemně požádal o intervenci nejvyššího českého purkrabího Karla hraběte Chotka; připojil též lístek pro vévodu de Blacas.¹¹⁶ Ve Waldmünchenu pak strávil několik dní.

Intervence přinesla kladný výsledek a v pátek 24. května 1833 přijel Chateaubriand do Prahy. Ubytoval se v hostinci V lázních, na rohu Lázeňské a Saské ulice na Malé Straně, který byl tehdy jedním z nejpřednějších pražských hotelů; bydlil zde od 24. do 30. května.¹¹⁷ O jeho příjezdu vlastně nikdo nevěděl – byl oznámen 28. května petitem v úředním listě *Prager Zeitung*; jeho jméno se nalézalo v seznamu dalších přicestovavších osob.¹¹⁸

O českých zemích měl básník matnou představu, kterou nabyl především od Poláků žijících v pařížském exilu. Čechy znal, podle vlastních slov, „jen podle mra-
vů 16. století, které líčí Bassompierre, milující osmnáctiletou Annu Ester, která byla tehdy půl roku vdovou. Strávil se svou milenkou pět dní a šest nocí, převlečený a ukrytý v její ložnici.“¹¹⁹ Básníkova znalost českých dějin a reálií vůbec byla opravdu torzovitá – jak trefně poznamenal Hanuš Jelínek, byli bychom jí „lichotili, kdybychom ji nazvali povrchní.“¹²⁰ České dějiny odbyl krátkou charakteristikou: byly pro něj „zmatky, krev a pohromy...“¹²¹ Přesto disponoval i jistými informacemi o české literatuře, věděl o existenci *Rukopisů*, nikoli ale o tom, že jeho *Attala* vyšel v Praze v překladu Josefa Jungmanna už v roce 1805.

Hned v den svého příjezdu dostal pozvání ke králi; o půl desáté večer začal stoupat na pražský hrad. Ke králi ho „ztemnělými, téměř nezařízenými sály“ dopro-

114 Jméno celníka určil český překladatel a editor Chateaubriandových *Pamětí* Aleš Pohorský, srov. F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 476, pozn. č. 13.

115 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 476–477; Z. HRBATA, *Romantismus a Čechy*, s. 121.

116 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 478–479.

117 Tamtéž, s. 499, pozn. č. 1; též Pravoslav KNEIDL – Jarmila SCHREIBEROVÁ – Miloslav KOPECKÝ – Hugo SCHREIBER, *Setkání s Prahou: vztahy mezi městem a zahraničními umělci a vědci od Francesca Petrarce po Allena Ginsberga*, Praha 2005, s. 119.

118 „Angekommen am 24. Mai 1833: Hr. Vicomt Chateaubriand von Paris (im Bad);“ *Prager Zeitung*, 28. 5. 1833, nestr. Viz též H. JELÍNEK, *Chateaubriand a král Karel X.*, s. 3.

119 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 529.

120 H. JELÍNEK, *Poslední diplomatická misse*, s. 494. Pro pořádek připojme, že básník věděl o existenci slepého českého krále jménem „Jhoan“, který statečně bojoval u Kresčaku, srov. F. R. CHATEAUBRIAND, *Mémoire sur la captivité de Madame la duchesse de Berry*, s. 109–110.

121 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 533.

vodil Blacas.¹²² Karel X. přijal dojatého Chateaubrianda vřele, druhý den se na jeho počest shromáždila celá rodina. Rozhovor básníka s králem byl dlouhý a srdečný, ale král odmítl vévodkyni de Berry vrátit legitimitu, tituly i regentství. Tato Karlova zatvrzelost je přičítána neblahému vlivu vévody de Blacas, který se bál, že by vévodkyně oslabila jeho pozici. Možná oprávněně, neboť odvážná vévodkyně byla mezi legitimisty velmi populární,¹²³ zatímco Blacas nikoli...

Při dalších rozhovorech se Chateaubriand pokusil tlumočit názory své (a samozřejmě názory vévodkyně de Berry) na princovu výchovu. Bylo už zjevné, že král hodlá propustit příliš liberálního Barranda a pozvat z Francie jezuitské učitele, kteří by se následníkovy výchovy ujali. Chateaubriand se krále před tímto řešením pokusil varovat. Marně. Přihlížel ještě Jindřichově hodině jezdecktví,¹²⁴ 27. května byl na večeri u hraběte Chotka, prohlédl si Prahu. Z Prahy o dva dny později odcestoval do Karlových Varů, kde se setkal s Madame Royale, u které se pokusil intervenovat ve prospěch její švagrové. Zbytečně, výsledkem byl jen chladný dopis, který někdejší vězenkyně z Templu napsala někdejší vězenkyni z Blaye.¹²⁵

Překladatel a editor českého výboru *Paměti* Aleš Pohorský postřehl, do jaké míry Chateaubriandův pohled na hlavní aktéry královské rodiny osciloval mezi obdivem a smutkem. Básník obdivuje, nikoli bez jisté ironie, jak bourbonská rodina snáší svoje ponížení, smutek mu ovšem působí dojem opuštěnosti, ve které se francouzský král na Hradě nachází. Paměti jsou primárně literárním dílem básníka – zapřisáhlého legitimisty, ale zároveň dílem autostylizace, v níž je básníkovi svět „prázdným hrobem“, a stejně tak i Hrad. Prázdný Hrad je popsán jako hrobka, Chateaubriand všude vidí zříceniny.¹²⁶

Dne 1. června Chateaubriand opustil Karlovy Vary a vydal se na zpáteční cestu. V Paříži oznámil výsledek své mise paní de Berry, která byla už na svobodě a odjížděla do Itálie. Svého plánu, především myšlenky vidět své děti, se ale nevzdala.

Na její popud proběhla v září téhož roku druhá básníkova cesta do Prahy; původně jel jako doprovod jí samotné, rakouské úřady ale vévodkyni pustily pouze do Terstu. Dál cestoval Chateaubriand jen s jejím dopisem, v němž prosila krále, aby byl Jindřich prohlášen za plnoletého;¹²⁷ doufala, že pokud by se ujal vlády

122 Tamtéž, s. 502.

123 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 101.

124 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze záhrobí*, s. 515–516.

125 Tamtéž, s. 564.

126 Tamtéž, s. 15, 17, 23; k tomu srov. též Z. HRBATA, *Romantismus a Čechy*, s. 118–126.

127 Z. HRBATA, *Romantismus a Čechy*, s. 126; C. HILLERIN, *La duchesse de Berry*, s. 370.

(pravda, iluzorní), pomohl by matce k navrácení titulů. Každopádně se aktu zplnoletění svého syna – Jindřich dosáhne třinácti let, věku, kdy dosáhli francouzští králové plnoletosti, 29. září 1833 – chtěla účastnit.

Básník vyjel tentokrát z Padovy – přenocoval v Táboře, aniž by o jeho historii měl nějaké povědomí.¹²⁸ Když přijel, Hradčany byly prázdné, Metternich s Blacasem dohodli pobyt krále a spol. v Buštěhradě.¹²⁹ Snad byl král nemocen, jak Blacas tvrdil, nicméně hlavním důvodem jeho odjezdu z Prahy byla „pout“ francouzských legitimistů, kteří se vydali za Jindřichem, aby mu blahopřáli k jeho třináctým narozeninám. Nelze pochybovat o tom, že jistá „synchronizace“ cesty paní de Berry a zmíněné výpravy vzbudila v králi podezření, snad i pocit ponížení. Proto z Prahy ujel.¹³⁰

Králův rozhovor s básníkem přesto proběhl, a to 28. září 1833, kdy se král odhodlal k ústupku: přijme vévodkyni de Berry. Nesměla ale přijet až do Prahy. Setkání mělo proběhnout v tyrolském Lubnu.¹³¹ Marie Karolina sem přijela hned 13. října 1833, ještě předtím Karel nařídil, aby byly obě děti zpraveny o jejím tajném sňatku a o narození nevlastní sestry. Louisa už to věděla od paní Gontaut.¹³² Neustoupil zcela a nikdy nepřijal hraběte Lucchesi-Palli do královské rodiny. Dovolil ale, aby vévodkyně čas od času navštívila své děti na Hradčanech, aniž by tam směla zůstat delší dobu.¹³³ Vévodkyni pak v dubnu 1834, po osobní audienci v Hofburgu, propůjčil František I. k obývání zámek v Brandýse n. L.; z Vídně dostala na úpravy 740 zl. Později ji přátelsky přijal i Ferdinand I.¹³⁴

„Pout“ francouzských legitimistů

Pobyt Karla X. v Čechách notně zkomplikoval život pražskému policejnímu ředitelství. K starostem, které v něm budili polští emigranti, teď přibyla starost o emigranty královské krve. Bylo třeba hlídat krále, jezdcího na lov, ostatní členy rodiny

128 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 601.

129 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 437–438.

130 C. HILLERIN, *La Duchesse de Berry*, s. 373.

131 Zpráva o odjezdu rodiny do Leoben, jakož i o tom, že tento odjezd proběhl bez vzbuzení jakékoli pozornosti, byla Metternichovi podána 13. října 1833. Österreichisches Staatsarchiv Wien, /Haus-, Hof und Staatsarchiv (HHStA), Fond AT- MdÄ IB Vorträge in Polizeisachen 3, nefol. (1833).

132 M.-A. FABRE, *La duchesse de Berry*, s. 247.

133 K.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 440–441.

134 C. HILLERIN, *La Duchesse de Berry*, s. 377, 378.

procházející se po Praze a cestující po Čechách. A k tomu další příjíždějící Francouze různého postavení a úmyslů. Byli mezi nimi jak legitimisté, toužící vzdát Jindřichovi hold, tak emisáři aktuální francouzské vlády, mohli mezi nimi být i atentátníci. A různá podezřelá individua. To vše policejní ředitelství bedlivě sledovalo, jak dokládá fascikl spisů (především opisů hlášení určených Vídní) vztahující se k pobytu Karla X. v Čechách. Z nich je zřejmé, že snaživými informátory pražské policie byli dva muži z králova okolí – baron Damas a vévoda Blacas; především služeb druhého z jmenovaných si pražské policejní složky cenily.¹³⁵

Událostí, která policii aktivizovala mimořádnou měrou, byla „pout“ francouzských legitimistů odhodlaných vzdát hold zbožňovanému Jindřichovi. Pocházeli ze všech krajů Francie, byli mezi nimi párové, vysocí důstojníci, bývalý poslanec, prefekt a podprefekti, šéfredaktor, tři provinční novináři, studenti práv a medicíny, dělník z Bordeaux, dělník z Paříže, venkovský farář, člen akademie, tři umělci...¹³⁶ Na cestu se vydali v první zářijové dekádě roku 1833 vedeni Josephem Alexisem vikomtem Walshem,¹³⁷ který pro jejich potřebu sepsal jakési *vademecum*, jež jim mělo cestu usnadnit. Cenné rady se týkaly především strategií, jak obelstít policii na hranicích. Marně se Metternich snažil vytvořit „sanitární kordon“: část cestovatelů byla sice vrácena, ale asi 400 Francouzů pak bloumalo ulicemi Prahy, sledováno jen policií pražskou, „poslušnými pohůnky jednoho z nejbarbarštějších tyranů Severu,“¹³⁸ jak poznamenal Walsh, nesporně na Metternichovu adresu.

Blacas byl proti jejich přijetí (nechtěl ostatně přijmout ani Chateaubrianda), ale Karel se nakonec uvolil udělit audienci alespoň jejich delegaci.¹³⁹ Dostali svolení přijít pozdravit Jindřicha 27. září v poledne; na stejný den, jak víme, pozval Karel také Chateaubrianda. Krátkou zdravici přednesl Walsh.¹⁴⁰ Pierre Bérard napsal na „dítě zázraku“ oslavnou báseň.¹⁴¹

135 NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32.

136 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 212, 217–218.

137 Joseph-Alexis vicomt Walsh, 1782–1860, novinář a literát. Hrál důležitou roli v legitimistickém tisku za Červencové monarchie, kdy byl šéfredaktorem několika listů. Jeho *Voyage de Prague à Léoben*, kniha vydaná hned roku 1833, má formu fiktivních dopisů, které píše syn svému otci. Další literární svědectví o této cestě zanechal Pierre Clément Bérard, 1798–?, pamfletista, autor proslulých *Cancans*; z cesty do Prahy vytěžil knihu *Mon voyage à Prague*, která vyšla rovněž 1833.

138 Joseph-Alexis WALSH, *Voyage de Prague à Léoben*, Paris 1833, s. 158.

139 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 212, 217–218.

140 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 432, s. 439.

141 P.-C. BERARD, *Mon voyage à Prague*, s. VI.

Někteří z účastníků zájezdu zanechali o cestě do Prahy písemná svědectví, která jsou pramenem k legitimistické reflexi Karlova pražského pobytu, vesměs považovaného za ponižující, ale také k francouzskému obrazu tehdejší Prahy a jejích obyvatel. Podobně jako Chateaubriand, ani oni nebyli s místem pobytu královské rodiny spokojeni: „Představte si, že jsme na tři sta mil od Paříže, uprostřed Čech, uprostřed davu, který mluví nesrozumitelným jazykem, uprostřed podivně postrojených lidí a mnichů všech barev, které kupodivu nikdo nenapadá. Pak se vydáme k paláci, zdraveni rakouskými grenadýry, a napadne nás: tady teď žije nejslavnější ze všech královských rodin, francouzská královská rodina, rodina mučedníků a světců!“¹⁴² A těmto „mučedníkům“ patřil hold zbožných poutníků...

Výchova následníka

Jsou-li panovnické dvory zpravidla považovány za místo mimořádně vhodné k rozehrávání nejrůznějších intrik, platilo to i pro pražský minidvůr Karla X. Ve svědectví současníků lze vysledovat dvě klíky: ta kolem Blacase (baron Damas a kardinál Latil) souzněla s postoji ultraroyalistů a jako následníka trůnu preferovala vévodu Angoulême. Proměnlivá skupina tvořená především vévodkyní a vévodou de Guiche,¹⁴³ vychovateli obou dětí (a patrně níže stojícími personálem, což ovšem byla koalice značně proměnlivá) se naopak snažila prosadit zájmy prince – vyznávala tedy názor legitimistů a alespoň částečně byla v kontaktu s vévodkyní de Berry. Pro první koalici byl chlapec „vévoda z Bordeaux“, pro druhou „Jindřich V.“¹⁴⁴ – tak ho také oslovil Chateaubriand při své první návštěvě Prahy.¹⁴⁵ V každém případě šlo o mladíka v citlivém věku, záhy odloučeného od matky a zjevně nikoli snadno vychovatelného. Nic na tom neměnila skutečnost, že se po jeho boku vzdělávaly dvě děti vévodského páru de Guiche,¹⁴⁶ takže se aspoň občas pohyboval v společnosti svých vrstevníků.

142 Tamtéž, s. 34–35.

143 Antoine IX Héraclius-Agénor de Gramont, vévoda de Guiche, pak IX. vévoda de Gramont, 1789–1855, voják, důvěrník vévody z Angoulême, účastnil se tažení do Španělska. V roce 1818 se oženil s Idou d’Orsay. Roku 1830 provázel Bourbony do Cherbourgu, odkud se vrátil do Paříže. Ke královské rodině se znovu připojil v Edinburghu a provázel ji do Prahy. Roku 1833 se vrátil do Francie a usadil se ve Versailles.

144 G. HILLERIN, *La Duchesse de Berry*, s. 366.

145 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 505.

146 A. NETTEMENT, *Henry de France*, s. 238.

Právě v otázce výchovy mladého Jindřicha, což byla záležitost, jíž Karel X. věnoval mimořádnou pozornost, se tyto spory projeví v koncentrované podobě, jako střet stále silnějších liberálních tendencí a králova ultrakonzervatismu.

Ještě před odjezdem z Francie, od dubna 1828, dohlížel na výchovu prince jeho preceptor baron Damas,¹⁴⁷ bývalý ministr války a pak zahraničí. Ve službě zůstal i po odchodu rodiny do exilu, včetně pražského. Sehrál důležitou roli spíše ve fyzické než intelektuální výchově prince; podle Chateaubriandova svědectví ho chlapec nesnášel, v jeho přítomnosti propadal záchvatům vzteku a utěšovat ho musela teta, Madame Royale.¹⁴⁸ Toto básníkově tvrzení je zjevně subjektivní – byl to Chateaubriand, který vojáckého Damase nesnášel.

Jak bylo řečeno, do Prahy přišel s královskou rodinou též Joachim Barrande, který se věnoval princově výuce. Barrande si povšiml některých negativních rysů v jeho chování – neklidu a nesoustředěnosti, záchvatů hněvu či paniky. Králi to vysvětlil v dlouhém dopise, v kterém zmínil také své neshody s baronem Damasem. Dopadlo to podle očekávání – Karel Barranda, jehož názory považoval za liberální, na jaře 1833, právě v době Chateaubriandova pobytu, vyhodil. Učenec zůstal v Praze a zcela se věnoval geologicko-paleontologickému studiu středních Čech. Jeho styky s princem zůstaly přátelské; roku 1841 se stane správcem Jindřichových statků a jeho rádcem.¹⁴⁹ Spolu s Barrandem byli od dvora vypuzeni vévoda a vévodkyně de Guiche (v jejich potomcích tak Jindřich ztratil věkově přiměřené druhy) a zpátky do Auvergne byl poslán i věrný voják La Villatte,¹⁵⁰ průvodce Karlova exilu; ti všichni byli oceňováni puncem liberalismu.¹⁵¹

V líčení poslušnosti učitelů a preceptorů, kteří se u Jindřicha od poloviny roku 1833 střídali, se jednotliví autoři vzpomínek liší. Jisté je, že po Barrandovi se výuky exaktních věd chopil vynikající matematik Augustin Cauchy.¹⁵² Prostřednic-

147 Damas Ange-Hyacinthe-Maxence baron de, 1785–1862, vojenskou kariéru zahájil ve službách cara, po návratu do Francie se účastnil výpravy do Španělska, r. 1823 jmenován pairem a min. války, v roce 1824 nahradil Chateaubrianda ve funkci ministra zahraničí, roku 1828 ho Karel X. jmenoval vychovatelem vévody z Bordeaux. V Karlových službách zůstal v Holyroadu a později v Praze až do r. 1833.

148 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze zábrobí*, s. 517.

149 J. MAREK et alii, *Joachim Barrande*, s. 20. V Barrandově pozůstalosti v Archivu Národního muzea zmíněný dopis (či jeho koncept) ale není, stejně jako prameny, které by vypovídaly o vztahu Barranda ke Karlu X. Srov. Archiv Národního muzea, Barrande Joachim.

150 Eugène-Casimir Villatte, hrabě d'Oultremont, 1770–1834, fr. generál; sloužil revoluci, Napoleonovi i Bourbonům. Jako součást pražského Kalova dvora ho dokládá přípis pražského policejního ředitelství z 12. 11. 1832, PP 1808–1852, kart. č. 41, sg. C 182/32.

151 Marquis de VILLENEUVE, *Charles X et Louis XIX*, s. 46.

152 Augustin Louis Cauchy, *1789–1857*, francouzský matematik.

tvím papeže Řehoře XVI. získal Karel X. dva jezuitu, P. Depalce a P. Druilheta, kdysi profesory v severofrancouzském Saint-Acheul – v konzervativním prostředí byli příslušníci Tovaryšstva Ježíšova stále považováni za vynikající pedagogy. Za několik týdnů dolehly ale do Prahy zprávy z Paříže: „Pan vévoda z Bordeaux svěřen výchově jezuitů, kapucínů, mnichů! Mnich se stane králem Francie!“¹⁵³ Proč na tyto události reagoval rezignací právě konzervativní Damas, těžko říct; každopádně král rezignaci přijal. Damas ale s odjezdem otálel, a tak když ho v úřadu preceptora nahradil generál markýz Amand d’Hautpoul, po určitý čas znepríjemňoval novému vychovateli život.

Rozporů kolem princovy výchovy si při své první návštěvě, tedy ještě před Hautpoulovým příjezdem, povšiml i Chateaubriand: „Byl jsem odveden do vychovatelova bytu. Dveře se otevřely, spatřil jsem barona de Damas s jeho žákem, paní de Gontaut se slečnou,¹⁵⁴ pana Barranda, pana La Villetta a několik dalších oddaných služebníků. [...] Existoval triumvirát složený z vévody de Blacas, z barona de Damas a z kardinála Latila. Ti tři usilovali o budoucí vládu, pokoušeli se mladého krále izolovat a vychovávali ho podle zásad osob nepřátelských k Francii. Zbytek obyvatel Pražského hradu se proti triumvirátu spojil. V čele odporu byly samy děti...“¹⁵⁵ Poslední větu není možné brát vážně – vzhledem k věku a postavení dětí. Jinak byl básníkův úsudek správný.

Hautpoulovo přijetí v Praze, 16. října 1833, po skoro měsíční únavné cestě, bylo rozpačité. Král s většinou dvora byl v Lubně, kde, jak víme, probíhala audience vévodkyně de Berry. Hautpoula přijali jen vévoda Angoulême a kardinál Latil, ani jeden nepřekypoval vřelostí. Jediný pozitivem byla následující návštěva pana de Millanges,¹⁵⁶ kterého Hautpoul neznal a který přijížděl z Lubna – předal novému vychovateli dopis vévodkyně de Berry datovaný 17. října 1833; vyjádřila v něm radost z toho, že se Hautpoul ujme výuky jejího syna. Královská rodina se do Prahy vrátila až 22. října.¹⁵⁷ Král nakonec Hautpoula přijal velmi srdečně, ale generál se dověděl, že má chlapce učit v přítomnosti obou jezuitů, což odmítl – i s ohledem na veřejné mínění ve Francii, které osudy královské rodiny sledovalo. Hautpoul měl za to, že je to také proti zájmům prince – byl přece povolán, aby jeho výchovu změnil,

153 Tvrdí VILLENEUVE, *Charles X et Louis XIX en exil*, s. 51.

154 Princezna Louise, 1819–1870, starší sestra vévody z Bordeaux.

155 F.-R. CHATEAUBRIAND, *Paměti ze záhrobí*, s. 505–506.

156 Identitu nelze dohledat.

157 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 121, 131–132.

nemůže se tedy diktátu jezuitů podvolit.¹⁵⁸ Jak se dalo čekat, Hautpoul nevyhrál, navíc nepřátelství ze strany vévody Blacase a barona Damase bylo stále zřetelnější.

Dalmas zůstal na Hradě do 3. listopadu; jeho odjezd velmi rozlítostnil Jindřicha (Chateaubriandův výše uvedený postřeh tedy nebyl správný) a zřejmě ovlivnil vztah prince k Hautpoulovi. Tomu byla, kromě několika méně významných osob, příznivě nakloněná jen vévodkyně Gontaut.¹⁵⁹

Služba začala Hautpoulovi 1. listopadu, tedy na dušičky, kdy se spolu s rodinou se účastnil mše v královské oratoři ve sv. Vítu. Prince zatím neučil: nechal mu několik volnějších dnů, aby s ním mohl rozprávět, poznat ho a umožnit mu zvyknout si na změny. Princ vstával každý den v šest hodin, Hautpoul byl přítomen jeho *lever*. V osm byla snídaně. Po obědě jezdil princ na koni, Hautpoul ho doprovázel; jezdili do Bubenče, do Královské obory. V lednu roku 1834, kdy byla tuhá zima, se princ věnoval zimním radovánkám – bruslil v hradním příkopě, po počátečních nezdarech získal pozoruhodnou dovednost.¹⁶⁰

Řádná výuka byla zahájena 5. listopadu 1833. Do učení se zpravidla principi moc nechtělo, ale jeho nový vychovatel byl důsledný.¹⁶¹ Rozvrh hodin uchoval ve svých pamětech. Z nich také víme, že předměty byly rozděleny mezi jednotlivé „profesory“. Kromě Hautepoula to byl biskup Hermopolis,¹⁶² kdysi zpovědník Ludvíka XVIII., bývalý ministr školství. Vystřídal oba jezuitu, které Karel, zřejmě pod dojmem negativních reakcí ve Francii, nakonec od dvora odeslal. Klasická studia učil prince abbé Stanislav Armand Trébuquet,¹⁶³ A.-L. Couchy ho vedl k přírodním vědám, někdejší generální prokurátor, jistý pan Billot,¹⁶⁴ vyučoval prince legislativě, pan d'Hardivilliers kreslení (učil i Karlovu sestru). Výuce zpravidla přihlíželi komorníci.¹⁶⁵

Sám Hautpoul se ujal „vojenských studií“ – princ byl vděčným posluchačem vojenských historek, zajímaly ho bitvy, organizace bojových jednotek, různé zbra-

158 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, 1902, s. 133–134.

159 Tamtéž, s. 171, 149.

160 Tamtéž, s. 291.

161 Tamtéž, s. 178–185.

162 Denis-Antoine-Luc, comte Frayssinous, 1795–1841, biskup, politik, řečník a spisovatel. Byl poslancem, dvakrát ministrem a členem Akademie. Do Francie se vrátil roku 1839.

163 Stanislas Armand Abbé Trébuquet, 1796–1868, kanovník v Beauvais a Paříži, pak zpovědník a učitel vévody z Bordeaux.

164 Madame Royale ho ve svém testamentu ustanovila jako jednoho z vykonavatelů své poslední vůle, srov. 2021–54. Testament de Sa Majesté la Reine Marie-Thérèse de France. Le blogue du Maître-Char Lully (unblog.fr), cit. 31. 11. 2021. Další informace se nepodařilo vyhledat.

165 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 186.

ně, vojenská tažení... Šla mu dobře latina, zato vůbec nic nevěděl o nedávné minulosti své země, dokonce ani o revoluci – jeho děd takovým tématům nepřál. Bylo opět třeba Hautpoulova diplomatického umu, aby se moderní dějiny do učebního plánu alespoň zčásti dostaly. Princ byl dobrý v zeměpise, hlavně fyzickém, francouzsky dobře psal i mluvil, učil se anglicky a německy, překládal z obou jazyků, ale nemluvil plynně. Jak Hautpoul zaznamenal, německy ho učil „M. Polowski, což byl podle generála „distingovaný pražský měšťan.“¹⁶⁶ Zkomolené jméno „Polowski“ náleží Františku Palackému, od roku 1831 českému stavovskému historiografovi. Z pověření nejvyššího českého purkrabího Karla Chotka (věděl Chotek, že posílá k ultrakatolíkoví protestanta?) začal 26. listopadu 1832 navštěvovat francouzskou královskou rodinu, aby mladému následníkovi dával hodiny němčiny. I on postřehl napětí v králově okolí – ve vlastním životopise napsal: „Ku konci r. 1832 nastala v životě mém epizoda zvláštního rodu, když mi podáno vyučování mladého vévody Burdegalského jazyku německému, ve kterémž působení setrval jsem až do měsíce dubna 1835. Oznamiv se tu se všemi dvořany, ba i spřáteliv se s některými, a byv často puštěn i do užšího cercle krále Karla X., měl jsem dosti příležitostí, poznati v životě samém všechny způsoby i nezpůsoby velikých dvorů panovnických, ježto i v Praze u vyhnanství opakovaly se v těchže bezmála formách, jako někdy okolo jednoho z předních trůnův evropských.“¹⁶⁷ Odtud tedy tvrzení Eduarda Basse, že Palacký patřil „na několik let k užší skupině důvěrníků Karla X.“;¹⁶⁸ královým důvěrníkem Palacký zajisté nebyl. Po letní přestávce zahájil Palacký opět vyučování 1. října 1834 a pokračoval do dubna 1835.¹⁶⁹ Po půldruhém roce se začal obávat, zda za svou výuku dostane vůbec zapláceno,¹⁷⁰ což může být dokladem finančních problémů dvora.

I Hautpoul zaznamenal problémy v Jindřichově chování. Zdál se mu nevyrovnaný, někdy plachý, na svůj věku (bylo mu třináct let) velmi dětinský: vyhledával hry, které byly vhodné pro děti podstatně mladší. Ke svým učitelům se choval hrubě, pokud ho rozzlobili, a byl velmi prchlivý i vůči ostatním osobám, s nimiž se potkával.¹⁷¹ Hautpoul zaznamenal, že během vycházek po Praze, jichž se princ dožadoval, a kdy ho doprovázeli sluhové v livreji, se chová bezohledně, strká do chodců

166 Tamtéž, s. 178–185.

167 František PALACKÝ – Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, *Vlastní životopis Františka Palackého*, Praha, 1885, s. 32.

168 E. BASS, *Čtení o roce osmačtyřicátém*, s. 258.

169 Dle Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876): životopis*, Praha 1998, s. 156.

170 Palacký ženě Terezii, 21. 5. 1834; in: F. PALACKÝ – J. KOŘALKA, *Briefe an Therese*, s. 135.

171 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 150–151.

na chodníku, chce mít vždycky přednost. Nakonec mu tyto procházky zakázal.¹⁷² Hautpoul postupoval důsledně, ale pomalu a citlivě, snažil se s princem sblížit, věnoval mu všechn svůj čas, nicméně úspěchy byly střídavé.

Na složitou situaci upozornil krále a navrhl pozvat z Francie mladé lidi, kteří by Jindřichovi byli společností, připomněli mu, co se ve Francii děje a rozptýlili ho. Blacas nápad odmítl. Přesto další, podstatně menší výprava legitimistů se do Prahy vypravila, tentokrát byla policie lépe připravena a pokud se týče země a města, nepřijaly je právě vlídně – na hranicích Rakouska bylo prý s Francouzi zacházeno jako „s divou zvěří“, takže se jich většina vrátila do Francie. Hautpoul se domníval se, že v tom měl prsty de Blacas,¹⁷³ což – vzhledem k jeho kontaktům s Metternichem – není vyloučené. Karel sice 27. září 1834 trosky výpravy vlídně přijal, šlo ale jen o projev úcty na jedné a zdvořilosti na druhé straně – na reálnou politiku neměla tato událost vliv.¹⁷⁴

Snadné postavení neměla ani „vychovatelka dětí Francie“, nyní už de facto jen vychovatelka Jindřichovy sestry Louisy, vévodkyně de Gontaut. Nesporně to bylo proto, že dávala najevo nesouhlas s tvrdým postojem krále k jeho morganačnické snášce, své někdejší paní, a obě děti vedla k úctě k jejich matce. Nejvíce proti ní brojil Blacas, ale nehezky se k ní choval i dauphinský pár.¹⁷⁵ Vévodkyniny spory s Blacsem vyústily v jeho rozhodnutí nechat paní Gontaut kontrolovat poštu; pro tento záměr se mu podařilo získat Metternicha. Zadržén byl patrně jediný vychovatelčin dopis – to ale stačilo. Kromě kritických připomínek na adresu dvora se kladně vyjádřila k „orléánské svatbě“ – spíše orléánským námluvám. Ludvík Filip se totiž snažil prohloubit kontakty se stále opatrným Rakouskem, proto zvažoval sňatek mezi svým nejstarším synem Ferdinandem Filipem a dcerou arcivévodky Karla Marií Terezií Isabelou.¹⁷⁶ Z námluv sešlo, i když se princ spolu se svým bratrem objevil ve Vídni.¹⁷⁷

172 Tamtéž, s. 211–213.

173 Tamtéž, *Souvenirs*, s. 125.

174 J.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 453–456.

175 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 268–269.

176 Martine GIBOUREAU, «Le mariage du duc d'Orléans», *Histoire par l'image* [en ligne], URL <http://histoire-image.org/fr/etudes/mariage-duc-orleans> (cit. 10. 12. 2021). Marie Terezie Isabelle nejevila chuť odjet do země, kde gilotinovali její příbuznou. Princ se nakonec oženil 30. 5. 1837 s protestantskou princeznou, Helenou Meklenbursko-Schwerinskou. Tamtéž. Za doplnění informací jsme zavázáni prof. PhDr. Dušanu Uhlířovi, CSc.

177 Jak uvádí Melanie Metternichová: 29. 5. 1836 se u vyslance Francie Louise -Clair Beaupoila, hraběte Sainte-Aulaire setkala s mladým vévodou a jeho bratrem. Deníky Melanie Metternich, Metternich II/8, s. 99–100, zápis z 29. 5. 1836. Podrobně tuto záležitost komentuje Metternich v konceptu dopisu hraběti Apponyimu z 30. 7. 1836, srov. K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, t. 6, s. 162–167.

Blacas předal dopis králi a osud paní de Gontaut byl zpečetěn: navzdory slzám svých svěřenců musela odejít.¹⁷⁸

Také intrik proti Hautpoulovi přibývalo, generál zaznamenal i odcizení mezi Karlem a rodinami české šlechty, s nimiž se král dřív pravidelně stýkal. Nespokojen s výsledky svého výchovného působení, které de facto mařil král a jeho nejbližší okolí, se rozhodl z Prahy odjet. Nepodlehł přemlouvání Karla X., a 20. února 1834 v šest hodin ráno spolu s manželkou opustil Prahu. Jeli přes Drážďany, 28. února přešli francouzskou hranici ve Forbachu. Protože přijížděli z Prahy, byl jejich vůz vystaven zvlášť důkladné prohlídce. Z Hautpoulova vyličení této prohlídky vyplývá, že si psal v Praze deník... Zda se dochoval, nevíme, spíše ne. Dne 4. března byli Hautpoulovi v Paříži.¹⁷⁹ V dubnu 1834, při pobytu na venkově, dostal markýz zprávu od Charlese Gontaut, že jeho teta, vévodkyně Gontaut, byla zbavena svého vychovatelského úřadu. Autora zarmoutilo, že vyhánění nepohodlných osob od Karlova dvora pokračuje, ale nepřekvapilo ho to.¹⁸⁰ Jak mu později vévodkyně v dopise vysvětlila, důvodem jejího odjezdu byly kontakty s Madame Berry a stál za ním Blacas a jeho intriky.¹⁸¹ O svém sledování tedy zřejmě nevěděla.

Podle pamětí markýze Villeneuve nahradil Hautpoula Gaston de Bouillé, preceptorem zůstal až do ukončení princovy výchovy.¹⁸²

Soumrak exulantů

Připomeňme, že navzdory výhodné poloze Hradu a rozlehlosti prostor, které Bourboni užívali, neměli v Praze pohodlí, na které byli zvyklí (byť lze předpokládat, že stejné, ne-li horší podmínky byly v Holyroodu). Navíc Hradčany vídeňský dvůr občas potřeboval k ubytování vznešených hostů. Na přelomu září a října 1835 se v Teplicích konal „panovnický kongres“, setkání rakouského císaře, ruského cara a pruského krále (a dalších monarchů), kteří se sjeli u příležitosti odhalení pomníku připomínajícího bitvu z roku 1813. I se svými dvory pobýli v Teplicích sedm dnů, část výpravy se pak na dva dny odebrala do Prahy – na Hradě se ubytovalo mezi

178 VILLENEUVE, *Mémoires inédites du Marquis de Villeneuve*, s. 55–57.

179 A. HAUTPOUL, *Souvenirs*, s. 362–380.

180 Tamtéž, s. 380. V pozn. na s. 388 ale píše, že Madame Gontaut nijak Karlův pražský dvůr nepomlouvala a jako oficiální důvod svého odjezdu uvedla zdraví své dcery, vévodkyně Rohan.

181 Tamtéž, s. 388–391.

182 VILLENEUVE, *Charles X et Louis XIX en exil*, s. 72.

60 a 70 osobami.¹⁸³ Karel X. byl v Teplicích v té době také – Rudolph von Wartburg uvádí, že ho zde v září 1835 pozval na večeři ruský car.¹⁸⁴ Pak pobýval v Buštěhradě, kde ho 9. října 1835 na chvíli navštívil císař s císařovnou, princ Fridrich Oranžsko-Nasavský (vracel se do Nizozemí přes Buštěhrad, a tak využil cesty k návštěvě královské rodiny) a Metternich.¹⁸⁵ Z Buštěhradu Karel odjel 21. října.¹⁸⁶

V době jednání o „orleánské svatbě“ posloužil Hrad rovněž k ubytování synů Ludvíka Filipa během jejich pražského pobytu.¹⁸⁷ Při takových příležitostech museli Francouzi vyklidit pole a uchýlit se do Buštěhradu, případně do některých ze západočeských lázní. Rady, aby se v Čechách zakoupil, Karel nebral vážně. Nesporně stále doufal, že se do Francie vrátí – vždyt země byla zmítaná politickou krizí a o aktivitách legitimistů byl informován, patrně prostřednictvím Blacasovým, který byl v pravidelném kontaktu s Metternichem. Tomu posílal hlášení atašé při rakouském vyslanectví v Paříži Rudolf hrabě Apponyi. Mluvílo se i o tom, že by i Ludvík Filip byl eventuelně nakloněn legitimistickému řešení.¹⁸⁸

Aktuálně bylo ale třeba řešit další pobyt král a jeho suity. Vévoda Blacas hodlal pro sebe získat nějaké panství, které by Karlovi nabídl jako sídlo. Než se ale rozhodl k činu, rodina musela z Prahy opět odejít.

Dne 2. března 1835 totiž zemřel František I. Jeho nástupce Ferdinand I. měl být podle tradice jako český král korunován v katedrále svatého Víta, kam chodil Karel X. každé ráno na mši a kde se odehrávaly všechny další církevní obřady, na nichž rodina participovala. Navíc hrad musel být k této slavnostní příležitosti, která proběhne 7. září 1836, náležitě upraven, a to včetně ubytovacích prostor.

Mezi květnem 1835 a podzimem roku 1836 se francouzská královská rodina pohybovala mezi Buštěhradem (kde strávila období od 14. září do 11. listopadu 1835),¹⁸⁹ Teplicemi, Karlovými Vary a Kirchbergem-am-Walde. V prosinci 1835 byla opět v Praze.¹⁹⁰

183 K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, t. 8, Paris 1884, s. 67–92.

184 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu*, s. 133, 207.

185 K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, T. 8, s. 85.

186 Dopis Karla X. Ferdinandu I., Buštěhrad, 21. 10. 1835, NA, Policejní ředitelství Praha I, prezidium, 1831–1834, kart. 41, sign. C182/32, fol. 24.

187 Viz pozn. č. 172, též D. UHLÍŘ, *Karel X. na hradech českých králů*, s. 42.

188 K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, T. 6., s. 18, 32–34.

189 Österreichisches Staatsarchiv Wien, /Haus-, Hof und Staatsarchiv (HHStA), Fond AT- MdÄ IB Vorträge in Polizeisachen I, 1831–1835, nefol.

190 J. RUDOLPH VON WARTBURG, *Pozdrav ze Schlossbergu*, s. 133.

V dubnu 1836 nabídl hrabě Michel Coronini-Cronberg¹⁹¹ Karlovi ubytování v Gorici (italsky Gorizia). Myšlenka na pobyt v teplejším podnebí zimomřivému Karlovi vyhovovala; prý také myslel „na zdraví svých starých věrných služebníků, připoutaných k jeho neštěstí.“¹⁹² A tak 26. května 1836 opustil s rodinou navždy Hradčany i Prahu.

Podle Wartburgových vzpomínek, ale i vzpomínek barona de Montbel, který se svým králem strávil část českého exilu, bylo rozloučení s Prahou dojemné. Krále přišli pozdravit pražský arcibiskup Ondřej Alois Ankwicz,¹⁹³ vrchní vojenský velitel Čech kníže Alfred Windischgraetz a další významné osoby; všichni údajně projevíli hlubokou lítost nad tím, že král s rodinou odjíždí. Přišel se rozloučit i personál Hradu a pražská chudina – každý měl v očích slzy a přál si, aby „Bůh zas přivedl krále zpět.“ Při příležitosti svého odjezdu král daroval katedrále, kam se každý den chodil modlit, překrásnou monstranci ze zlaceného stříbra.¹⁹⁴

Začínala lázeňská sezona, a tak ještě zamířili do Teplic, kde se setkali s několika Francouzi: ti si spolu s králem a dauphinem si zavzpomínali na výpravu do Španělska roku 1823, kde Francie údajně „zachránila pořádek“, a na dobytí Alžíru.¹⁹⁵ Pobyt v Teplicích probíhal příjemně, snad až na onemocnění Madame Royale, které sice vypadalo vážně, ale nakonec se uzdravila. Na doléčení odjela ve společnosti princezny Louisy do Ischlu.

Závažnějším problémem byla postupující cholera, která komplikovala odjezd do Gorice, kde od května 1836 čekala vévodkyně Berry.¹⁹⁶ Cholera, na rozdíl od pravých neštovic, byla dosud spíše neznámou nemocí – v Evropě se objevila až začátkem 19. století a lékaři zatím hledali obranné strategie. Přesto se Bourboni se svým doprovodem na cestu vydali.¹⁹⁷ Další velkou zastávku, tentokrát v Českých

191 Michael Johann Anton Coronini von Cronberg, 1793–1876.

192 [MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 3.

193 Ondřej Alois hrabě Ankwicz ze Skarbek-Poslawice, 1777–1838, polský šlechtic a arcibiskup lvovský a pražský. Korunoval Ferdinanda V. českým králem.

194 [MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 4, 6. Detail monstrance, součásti chrámového pokladu u sv. Víta v Praze, je publikován v knize *Příběh Pražského hradu*, Praha 2003, s. 497–498.

195 [MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 11–12. K tomu též pozn. č. 22.

196 F. Palacký ženě Terezii, Praha, 27. 5. 1836; Palacký ženě Terezii, 21. 5. 1834; in: F. PALACKÝ, *Briefe an Therese*, s. 152.

197 Potvrzení o odjezdu francouzského dvora ve dnech 25., 26. a 27. 5. 1836 (tři kolony) se nachází mj. v dopise inspektora Rudolpha úřadu nejvyššího hofmistra ve Vídni, v Österreichisches Staatsarchiv Wien/Haus,- Hof und Staatsarchiv (HHStA), Fond AT- Neuere Zeremonialakten (NZA), původní fol. 641, kart. 13–1 (datum Praha 27. 5. 1836). Postup oprav v apertmánech po Bourbonech srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien/Haus,- Hof und Staatsarchiv

Budějovicích, si vynutilo onemocnění Jindřicha. Ubytování v „malém hostinci, nedostatečném pro tolik cestovatelů, v kterém se král, vzhledem k svému věku, cítil velmi nepohodlně,“¹⁹⁸ rozhodně k příjemnému rozpoložení výpravy nepřispívalo. Konstatovala to i Melanie Metternichová, která rodinu v Budějovicích navštívila, když se předtím setkala – zjevně v přítomnosti Schwarzenbergů – s dauphinským párem v Třeboni.¹⁹⁹

Aktuální situace královské rodiny velmi rmoutila Blacase, který vytrvale hledal řešení. Dověděl se, že hrabě Maxmilián d'Orsay chce prodat panství nacházející se několik hodin jízdy od Budějovic. Odebral se tam podívat a o pár hodin později byl majitelem barokního zámku v Kirchbergu-am-Walde.²⁰⁰ Rychle nechal vybavit všechny pokoje a brzy tam ubytoval vznešenou rodinu. Spokojený král zde opět přijal několik francouzských návštěvníků, kteří ho informovali o situaci v jeho vlasti.

Odjezd do Gorice zůstával aktuální, byl ale den po dni odkládán. Rakouská vláda Bourbony varovala, aby neodjížděli, dokud v oblasti řádí cholera. Dokonce přišla s nabídkou návratu do Prahy, po Ferdinandově korunovaci byl Hrad opět volný. Ale cholera už se dostala i do Prahy, lidé umírali každý den; mezi jinými v Praze zemřel i olomoucký arcibiskup Ferdinand Maria Chotek.²⁰¹ Pandemie, která v oblasti Terstu ustupovala, se z Čech šířila do Dolních Rakous – ke Kirchbergu, Budějovice už byly zasažené. Navíc začínala být zima. To vše Bourbony z Kirchbergu vyhánělo.

Král s Jindřichem a svou suitou odjeli 8. října. Zastavili se v Linci, kam je přišel pozdravit arcivévoda Maxmilián a další vojenští hodnostáři. Králi vzdali pocity, Jindřicha provedli po fortifikacích a seznámili ho s opevňovacím systémem. Během tohoto pobytu král oslavil 79. narozeniny – byl v dobré formě, ale hovořil o předtuše smrti.

Do Gorice přijeli 21. října 1836.²⁰²

Posledních sedmáct dnů života panovníka, jemuž byl – na rozdíl od většiny jeho bližních – dopřán dlouhý život, podrobně popsal ve své zprávě jeho bývalý

(HHStA), Fond AT- Neuere Zeremonialakten (NZA), původní fol. 460, kart. 13–1 (datum Praha, květen 1836)

198 [MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 15.

199 Journal de la princesse Mélanie, 1835, in: K. W. N. L. de METTERNICH, *Mémoires, documents et écrits divers*, T. 6., zápis z 6. srpna 1836, s. 111–112,

200 [MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 17.

201 Tamtéž, s. 21. Ferdinand Maria Chotek, 1781–1836, v letech 1832–1836 arcibiskup olomoucký.

202 K.-P. CLÉMENT, *Charles X*, s. 443–457.

ministr Guillaume-Isidor baron de Montbel. Ke králi je – jak jinak – mimořádně uctivý. Nezdá se ale, že by tato servilita ubírala dokumentu na věrohodnosti.

Víme, že hrabě Coronini pronajal králi palác Graffenberg, který dominoval městu. Bydlel tam s Jindřichem, zatímco paní a pan Angoulême a princezna Louisa bydleli v paláci hraběte Strassolda. Členové doprovodu byli ubytováni v několika domech ve městě.²⁰³

První, ještě slunečné dny trávil král oblíbenými procházkami; pak se ale ochladilo, přišla bora a většina členů královské rodiny se nachladila.²⁰⁴ Dne 3. listopadu, den před svým svátkem a pak během slavnostního dne, král přijímal gratulanty: na večeri přišli velitel vojenského okruhu Gorice hrabě Gleibach s chotí a šéf tamní politické správy. Během večere hrál pod okny orchestr; králi se tato pocta velmi líbila. Přijel rovněž jeho bývalý ministr války, markýz de Clermont-Tonnerre.²⁰⁵ Během mše pořádané v den jeho svátku se už král necítil dobře, přesto v jedenáct hodin přijal hold své rodiny, později i místního arcibiskupa a několika významných osobností z města. U večere se už neobjevil a když večer přišel do salonu, všichni se polekali jeho vzezření i slabého hlasu. Přiznal, že se necítí dobře, ale chtěl poděkovat všem gratulantům. To učinil a pak se vzdálil. Během noci se králův stav zhoršil a jeho osobní lékař Charles Bougon²⁰⁶ rozpoznal symptomy cholery. Protože pacient slábl, nechal Bougon zavolat kněze a další kolegy-lékaře: doktora Giovanni Marinioho a z Udine slavného lékaře Marcoliniho.²⁰⁷ Kolem krále se shromáždili dospělí příslušníci jeho dvora, král se chystal přijmout poslední pomazání. Tiše rozprávěl s kardinálem Latilem. U lože umírajícího sloužil biskup d'Hermopolis mši. Král se pomodlil za Francii a požehnal jí, všem svým protivníkům odpustil. Přes protesty lékařů se s ním přišla rozloučit vnučata. K umírajícímu přijel i vrchní

203 [MONTBEL], *Dernière époque de l'histoire de Charles X*, s. 3–4.

204 Tamtéž, s. 31–33.

205 Aime-Marie-Gaspard de Clermont-Tonnerre, 1799–1865, voják, politik, jeden z prvních absolventů École Polytechnique. Důstojník císařské armády, pobočník Josefa Bonaparta. Pak ve službách restaurace, ministrem války v letech 1824–1828. Byl u Karla X. do konce jeho dnů a účastnil se jeho pohřbu. Srov. Vincent HAEGELE, *Le marquis de Clermont Tonnerre, ministre de la Guerre, et le renforcement de l'armée française sous Charles X (1825–1828)*, *Revue historique des armées* 270, 2013, s. 93–104, přístupné na [Le marquis de Clermont Tonnerre, ministre de la Guerre, et le renforcement de l'armée française sous Charles X \(1825–1828\) – https://journals.openedition.org](https://journals.openedition.org) (1. 12. 2021).

206 Charles Bougon, 1779–1851, Karlův osobní lékař, profesor na l'École de Médecine de Paris. Po smrti Karla X. zůstal ve službách dauphinského páru.

207 Francesco Maria Marcolini, 1779–1838, studoval v Padově, od roku 1807 ředitelem nemocnice v Undine. Österreichisches Biographisches Lexikon, přístupné na https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_M/Marcolini_Francesco-Maria_1779_1838.xml (3. 1. 2022).

velitel Štýrska, princ Filip von Hessen-Homburg.²⁰⁸ Do Gorice přijel s úmyslem popřát králi k svátku. Zdržel ho sníh, tak se aspoň rozloučil s umírajícím.

Pokud se rituál smrti během 19. století zjednodušoval, pak pro hluboce věřící královskou rodinu to neplatilo. Z Montbelova líčení je zřejmé, že poslední loučení odráželo podmínky exilu (nikoli respekt k nebezpečí nákazy) a fakt, že král neumíral „doma“. Ani tak nebylo opomenuto nic z toho, co k „dobré smrti“ a důstojnému rozloučení patřilo.

Dne 6. listopadu časně ráno král zemřel. Kupodivu byl jedinou obětí cholery v Gorici. Oči mu zatlačil jeho syn, vévoda z Angoulême.²⁰⁹ V Montbelově líčení králova mrtvého těla, které bylo „zdravé, zachovalé, dokonalé bělosti; uchovalo si mladické rysy, jež u osmdesátníka překvapily“, je zřetelná ona směsice hrůzy, fascinace a estetického prožitku krásy mrtvého těla, o které psal Philippe Ariès.²¹⁰ Prohlídka útrob odhalila symptomy cholery. Podle Montbela bylo královo srdce plné zuhelnatělé krve, nesporné to známky cholery.²¹¹

Úřední zprávu o králově úmrtí sepsali Blacas, Gleisbach, Billot a Montbel. Ostatky byly podrobeny pitvě – lékařské konsilium příčinu smrti potvrdilo. Pitvě přihlíželi královi věrní, které podívaná zarmoutila: bylo těžké „vidět pod skalpelem pozůstatky někoho, ke komu jsme byli zvyklí vzhlížet s úctou a kdo nám ještě večer před svou smrtí projevoval tolik laskavosti.“²¹²

Týž večer se konaly první nešpory v slavnostně osvětlené katedrále, za přítomnosti královy rodiny, další pak za přítomnosti vojenské posádky, měšťanů, s doprovodem jejich orchestru. Přítomna byla místní šlechta, kníže arcibiskup gorický se svou kapitulou, kněžími a zástupci církevních řádů.

Pohřeb proběhl 11. listopadu; opět díky Montbelovi známe přesně jeho průběh. Pohřební průvod vyšel z paláce, rakev vezl smuteční vůz tažený šesti vystrojenými koňmi, na voze seděl arcibiskup. Oba princové šli za rakví pěšky v dlouhých černých pláštích, s nimi Blacas, Bouillé, vrchní štolba O’Hegerthy – posléze všichni Francouzi, „věrní služebníci Karla X.“²¹³ Po obou stranách vozu nesli komorníci pochodně s erby krále. Obchody ve městě byly na znamení smutku zavřené, okna

208 Filip von Hessen-Homburg, 1779–1846, voják, vyznamenal se v bitvě u Aspern, 1829 jmenován maršálem, ve stejném roce se ucházel o řecký trůn.

209 [MONTBEL], *Dernière époque de l’histoire de Charles X*, s. 42–52.

210 Dle Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 15 (recenze ČČH 115, č. 3, s. 857–859).

211 [MONTBEL], *Dernière époque de l’histoire de Charles X*, s. 59–60.

212 Tamtéž, s. 60.

213 Tamtéž, s. 65.

několika domů zatažena černým sukem. Černým sukem byl potažen i vchod do katedrály, kde už se tlačil početný dav, všechny dámy oblečené ve smutku. Obě princezny seděly na tribuně nad chórem. Jakmile bylo tělo umístěno na katafalk vztyčený uprostřed kostela, začal velký orchestr hrát rekviem, v němž se mísily německé a italské vlivy. Krásné modlitby za mrtvé, které zaznívaly od kněžstva, byly velmi působivé. Arcibiskup a další církevní hodnostáři pronesli poslední modlitby nad rakví.²¹⁴

Poslední korunovaný král Francie spočinul v rodinné hrobce Thurnů, v chrámu Zvěstování Panny Marie františkánského konventu na hoře Kostonjcevi, dnes nad městem Nová Gorice (Nova Gorica) ve slovinském Přímoří. Do olověné kano-py bylo vloženo královo srdce v pozlacené stříbrné schráně, na kterou byl vyryt Kar-lův monogram. Olověnou rakev skryla rakev dubová.²¹⁵

Karel X. byl jediným francouzským králem, který kdy do českých zemí zaví-tal. Navíc – vedle Napoleona III. – zůstává jediným francouzským panovníkem, který po smrti spočinul mimo teritorium Francie. Snahy přemístit ho z gorického „Saint-Denis exulantů“ do skutečného Saint-Denis, pařížské baziliky, nekropole francouzských panovníků, jsou (zatím?) bezvýsledné.

214 Tamtéž, s. 64–68.

215 Tamtéž, s. 69–71.

How to spend one's exile. The French king Charles X at Prague Castle

MILENA LENDEROVÁ – MARTIN HALATA

The personality of King Charles X of France, who lived a large part of his life in exile, of that 1832–1836 in Prague at the New Palace of Prague Castle, has attracted mainly journalists who created the image of the king and his family throughout the century, becoming accustomed to the conditions of exile in a country of which they apparently had no idea before their stay. However, this picture did not fully correspond to the truth. The study seeks the roots of these statements about the French king's stay in Prague and is based on sources of a personal nature, the memories of Charles's contemporaries, direct witnesses to his exile (Marie Josephine Louise Gontaut; Amand d'Hautpoul; François-René Chateaubriand; Josef Rudolph Wartburg, among others). Other sources were reports of the Prague Police Directorate and inventory, accounts and depictions relating to the furnishings of the New Palace, the main residential part of Prague Castle, within the walls of which the life of the royal family took place for almost four years.

In its first part, the study returns to the failed government of this monarch, expelled from France by the July Revolution, and to his departure into exile, first to Scotland, then through the German lands to Prague. Here the monarch created an alternative court, thanks to Emperor Francis I, who lent him part of the Castle.

Part of the study is devoted to the two journeys of French poet François-René Chateaubriand, who authorised by Duchess de Berry visited Prague and Charles X in May and September 1833, and to the expedition of the French royalists who came here in the same year. The study also traces Charles's stays in Bohemian spa towns or at the castle in Buštěhrad, which Francis I also lent him, and his contacts with the domestic nobility. Attention is also paid to the upbringing of Charles's grandson, in which the Czech historian František Palacký as a German teacher and the French palaeontologist Joachim Barrande as a teacher of natural sciences and the humanities participated, where the liberal attitudes of most educators clashed with the intransigence of the monarch, who remained an ultraroyalist and irreconcilable Catholic. The study's conclusion is devoted to the court's depar-

ture from Prague, from which he fled the advancing cholera, his futile efforts to find a dignified exile elsewhere in the monarchy, and his brief stay in what was then Gorizia, Austria (now Italy), where the king died of cholera and is buried.

Translation by Sean Miller

